

• IN NOMINE DOMINI

INCIPIT LIBER DE HISTORIA GALLIÆ,

QUE TEMPORIBUS DIVÆ MEMORIÆ PRINCIPIS WAMBÆ

A DOMINO JULIANO TOLETANÆ SEDIS EPISCOPO EDITA EST.

In nomine sanctæ Trinitatis incipit Historia excellentissimi Wambæ regis, de expeditione et victoria^b qua rebellantem contra se provinciam Galliæ celebri triumpho prædomuit.

TEXTUS LEGITIMUS.

1. Solet virtutis esse præsidio triumphorum relata narratio, animosque juvenum ad virtutis attollere signum, quidquid gloriæ de præteritis fuerit prædicatum. Habet enim ipsa humani moris instantia pigrum quemdam internæ virtutis affectum. Et inde est quod non tam citatior ad virtutes, quam ad vitia proclivior reperitur. Quæ nisi^c jugi exemplorum utilium provocatione instructa præstiterit^d, frigida remanet et torpescit. Hac de re, ut fastidiosus mentibus mederi possit relatio^e præteritæ rei, nostris temporibus gestam inducimus, per quod ad virtutem subsequiva sæcula provocemus.

2. Adfuit enim diebus^f nostris clarissimus Wamba princeps, quem digne principari Dominus voluit, quem sacerdotalis unctio declaravit, quem totius gentis et patriæ communitio elegit, quem populorum

amabilitas exquisivit, qui ante regni fastigium multorum revelationibus celeberrime prædicatur regnaturus. Qui clarissimus vir, dum decedentis^g Recesvindi principis morte exsequiale funus solveret et lamenta^h, subito unam omnes in concordiam versi, uno quodammodo tamⁱ animo, quam oris affectu pariter provocati, illum se delectantes habere principem clamant; illum se nec alium in Gothis principari^j unitis vocibus intonant, et catervatim, ne postulantibus abnuerit, sub pedibus^k obvolvuntur. Quos vir omni ex parte refugiens, lacrymosis^l singultibus interclusus, nullis precibus vincitur, nulloque voto flectitur populorum. Modo non se suffecturum tot ruinis imminentibus clamans, modo senio sese^m confectum pronuntians: cum acriter reluctanteⁿ unus ex officio ducum quasi vicem^o omnium

EADEM HISTORIA

PROUT A LUCA TUDENSI FUIT INTERPOLATA.

[Ex mss. bibliothec. eccl. Tolet. et ex tomo IV Hisp. illustr. p. 58.]

Hic incipit Julianus episcopus Toletanus.

TEXTUS TUDENSIS.

1. Solet virtutis esse animorum^p incitamentum triumphorum pulchra relatio, animosque nobilium ad virtutis attollere signum, quidquid gloriæ de præteritis fuerit prædicatum. Habet enim humani moris natura pigrum quemdam internæ virtutis affectum: unde contingit, quod non tam citatior ad virtutes, quam ad vitia proclivior reperitur. Et nisi jugi exemplorum utilium instructa fuerit provocatione assidua, frigida remanet et torpescit. Hac de re ut timidus et piger mederi possit, relationem^q præteritæ rei nostris temporibus gestam inducimus: per quam ad virtutem subsequencia sæcula provocemus.

2. Adfuit in diebus nostris Wamba princeps clarissimus de regali sanguine ortus, quem digne principari Dominus^r voluit, quem sacra unctio decoravit,

quem totius gentis et patriæ communitio elegit, quem populorum amabilitas exquisivit: qui ante regni fastigia multorum revelationibus^s præconio celebri prædicatur. Antequam regnaret, dum decedentis^t Recesvindi regis morte exequiale funus solveret, inter ipsa lamenta^u in unam omnes concordiam versi, uno affectu pariter provocati, illum se desiderio habere principem clamant. Illum nec alium in Gothis posse principari unitis vocibus intonant: et catervatim suis pedibus obvoluti, ut regimen regni suscipiat, instant cum lacrymis postulantes. At ille, cujus mentem fortitudo firmaverat, nec lacrymis cedit, nec precibus vincitur, modo se non suffecturum tot ruinis imminentibus clamans, modo senio confectum sese pronuntians.

NOTÆ.

^a Hunc et sequentem titulum habet ms., sed Duchesnius: *Historia Wambæ regis Toletani edita a Domino Juliano Toletanæ sedis archiepiscopo de expeditione et victoria, etc.*

^b Flor., quæ.

^c D., quæ enim.

^d F., præstiterit.

^e Id., relationem.

^f F., in diebus.

^g D., decedentis.

^h Id., lamentaretur.

ⁱ Ms., non tam.

^j F., principari velle.

^k Ms., suis pedibus.

^l Ms., et lacrymosis.

^m F., se.

ⁿ Ms., cui.... reluctanti.

^o D., vice.

^p In ms. deest incitamentum, ut in Juliano genuino.

^q Deest in ms. Dominus.

^r In tom. IV Hisp. illustr., relationibus.

^s Ms., decedentis.

^t In Hisp. illustr., elementa.

TEXTUS LEGITIMUS.

acturus, audacter in medium minaci contra eum A^a vultu prospiciens, dixit : Nisi consensurum te nobis promittas^a, gladii modo nucone truncandum te scias. Nec hinc tandiu exhibimus, quandiu aut^b expeditio nostra te regem accipiat, aut contradictorem cruentus hic hodie casus mortis absorbeat.

3. Quorum non tam precibus quam minis superatus, tandem cessit, regnumque suscipiens, ad suam^c pacem recepit : et tamen dilato unctionis tempore usque in nonum decimum diem, ne extra^d locum sedis antiquæ sacraretur in principem. Gerebantur enim ista in villa^e, cui antiquitas Gerticos nomen dedit, quæ fere centum viginti millibus ab urbe regia distans, in Salmanticensi^f territorio sita est. Ibi enim uno eodemque die, scilicet in ipsis Kalendis Septembris, et decentis regis vitalis terminus^g fuit, et pro subsequenti viri jam dicti electione^h, illa quam præmisimus, populi acclamatio exstitit. * Nam eundem virum quamquam divinitus abinceps, et per anhelantia plebium vota, et per eorum obsequentiam, regali cultu jam circumdederant magna officia, ungi se tamen per sacerdotis manus ante non passus est, quam sedem adiret regis urbis, atque solum^b peteret paternæ antiquitatis, in qua sibi opportunum esset et sacræ unctionisⁱ vexilla suscipere, et longe positorum consensus^j in electione^k sui patientissime sustinere. Scilicet ne, citata regni ambitione permotus, * usurpasse potius vel furasse^l, quam percepisse a Domino signum tantæ gloriæ putaretur. Quod tamen^m prudenti differens gravitate,

TEXTUS TUDENSIS.

Cui acriter reluctanti unus ex officio ducum audacter in medium prosiliit : et minaci contra eum vultu educto gladio prospiciens dixit : Nisi consensurum te nobis promittas, gladii hujus nucone modo truncandum te scias : nec hinc tandiu exhibimus, quandiu aut expeditio nostra te regem accipiat, aut contradictionem cruentus hic hodie casus mortis absorbeat.

3. Quorum non tam precibus superatus quam minis, tandem cessit : regnumque suscipiens ad suam omnes pacem recepit. Et tamen ne citra locum sacræ sedis Toletanæ regni sacram susciperet unctionem, distulit usque ad nonam decimam diem, ne videretur ambitione usurpasse, vel furatum esse regni gloriam, sed potius signum tanti culminis a Domino percepisse. Gerebantur enim ista in villa cui antiquitas Gerticos nomen dedit : quæ fere centum viginti milliariis ab urbe regia distans in Salamanticensi territorio sita est. Ibi enim uno eodemque die scilicet in Kalendis Septembris, et decentis^g regis vitalis terminus fuit, et dicti viri electio subsequuta.

A^a nono pecimo postquam regnum susceperat die Toletanam urbem ingreditur.

4. At ubi ventum est quo^o sanctæ unctionis susciperet signum in prætoriensis ecclesia, sanctorum scilicet Petri et Pauli, regio jam cultu conspicuus ante altare divinum consistens, ex more fidem populis reddidit. Deinde curvatis genibus oleum benedictionis per sacri Quirici pontificis manus vertici ejus^p refunditur, et benedictionis copia exhibetur, uti statim signum hoc salutis emicuit. Nam mox e vertice ipso, ubi oleum ipsum perfusum fuerat, evaporatio quædam fumo similis in modum columnæ sese erexit in capite, et e loco ipso capitis apis visa est prosilliisse, quæ utique signum quoddam felicitatis secururæ portenderet^q. * Et hæc quidem præmisisse otiosum forte non erit : quippe ut posteris innotescat quam viriliter rexerit regnum. Cui non solum nolens, sed tantis ordinibus ordinate percurrrens, totius etiam gentis coactus impulsu, ad regni meruerit pervenire fastigium.

5. Hujus igitur gloriosis temporibus, Galliarum terra altrix perfidiæ, infami denotatur elogio, quæ utique inæstimabili infidelitatis febre vexata, genita a se infidelium depasceret membra. Quid enim non illa^r crudele vel lubricum, ubi conjuratorum conciliabulum, perfidiæ signum, obscenitas operum, fraus negotiorum, venale iudicium, et, quod pejus his omnibus est, contra ipsum Salvatorem nostrum et Dominum Judæorum blasphemantium prostibulum habebatur ? Hæc enim terra suo, ut ita dixerim,

TEXTUS TUDENSIS.

C^c 4. Postquam autem Toletanam urbem ingreditur, et ventum est, quo sanctæ unctionis susciperet signum, regio jam cultu conspicuus, ante altare divinum consistens, ex more catholicam fidem professus cum sacramento jurandi fidem populis reddidit : et mores bonos prædecessorum regum atque leges firmavit. Deinde curvatis genibus oleum benedictionis per sacri primatis et pontificis Quirici^t manus vertici ejus refunditur, et benedictionis copia exhibetur. Ubi hoc statim emicuit mirabile signum : nam mox e vertice ipso ubi oleum sanctum perfusum fuerat, evaporatio quædam fumo similis in modum columnæ sese erexit : et ex capite ipso apis visa est prosilliisse, et aeris alta petiisse : quæ utique signum fuit secururæ felicitatis. Post hæc quam gloriose regnum rexerit, non est nostræ disserere valetudinis^u.

5. Consistente igitur in quiete pacifica regno, Galliarum terra eversionis suæ nutriti decipulam. Et enim subito in ea unus turbo infidelitatis assurgit :

NOTÆ.

^a F., modo promittas.

^b D. : Nec de hinc antea exhibimus, quam aut, etc.

^c Ms., omnes.

^d D., citra.

^e Ms., villula.

^f Id., insula Manticensi.

^g Id., præelectione.

^h Id., solium.

ⁱ Id., unguis.

^j F., consensum.

^k Ms., ob prælectionem.

^l Id., furatus esse.

^m Id., tandem.

D^a Hanc diem decimam nonam Septembris cum bene adoptasset Joannes Mariana in sua historia Latina, nescio quare in versione Hispanica vigesimam nonam apposuerit. Correctum vellemus hunc errorem in duabus postremis edit. Matritens.

^o F., quod.

^p Deest ejus in ms.

^q F. : Quod. . . signum cujusdam felicitatis. . . speciem portenderet.

^r Il., in illa.

^s Ms., decentis.

^t Ms., Quiriaci.

^u Hisp. illust., valetudinis.

TEXTUS LEGITIMUS.

partu perditionis suæ sibi met præparavit excidium, A et ex ventris sui generatione viperea eversionis suæ nutrit decipulam. Etenim dum multo jam tempore his febrium diversitatibus ageretur, subito in ea unius nefandi capitis prolapsione turbo infidelitatis adsurgit, et consensio a perfidiæ per unum ad plurimos transit.

6. Hujus enim caput tyrannidis Hildericum fama sui criminis refert, qui Nemausensis urbis curam sub comitali præsidio agens, non solum nomen, sed titulum et opus sibi met infidelitatis ascivit, adjunctis pravitatis sibi met suæ sociis, Gumildo Magalonnensis sedis antistite detestando, et Ranimiro b abbate. Is c igitur criminis caput, dum per diversos ignem suæ infidelitatis accenderet, Nemausensis urbis episcopum beatæ vitæ Aregium ad perfidiæ notam B trahere nitebatur. Quem casto ore, constantique corde repugnantem suis consiliis cernens, et ordinis et loci dignitate privatum, pondere vinculorum onustum, in Franciæ sinibus Francorum manibus tradidit inludendum. Dein in sublato pontificis locum perfidiæ suæ socium Ranimirus d inducit episcopum. In cujus electione nullus ordo attenditur, nulla principis vel Metropolitanani definitio præstolatur. Sed erecto quodam mentis superbæ fastigio contra interdicta majorum ab externæ gentis duobus tantum episcopis ordinatur. Peracto temeritatis tantæ proventu, trium horum hominum semina e virulenta perfidiæ, Hildericus scilicet, Gumildus, et Ranimirus,

TEXTUS TUDENSIS.

et consensio perfidiæ per unum ad plurimos transit : atque rebellio contra regem et patriam agitur.

6. Hujus enim caput tyrannidis Hildericum esse, sui criminis infamia refert. Qui Nemausensis urbis curam sub comitali præsidio gerens, non solum nomen, sed titulum et opus sibi met infidelitatis assumpsit, adjungens etiam sibi pravitatis suæ socios Gumildum i Magalonnensis sedis detestandum antistitem, et Ranimiro abbatem : quorum favore in patriam Judæorum gentem perfidiam evocavit contra constituta regni Gothorum. Hujus igitur criminis caput Hildericus, cum per diversos ignem suæ infidelitatis accenderet, Nemausensis urbis episcopum vitæ beatæ Aregium ad perfidiæ notam k trahere nitebatur. Quem casto ore, constantique corde repugnare l suis consiliis cernens, loci dignitate privatum, pondere vinculorum onustum, in Franciæ sinibus Francorum manibus tradidit inludendum : deinde in sublato pontificis locum suæ perfidiæ socium Ranimiro abbatem intrusit episcopum. In cujus electione nullus ordo attenditur, nulla principis vel metropolitanani definitio præstolatur : sed erecto superbæ fastu, contra interdicta majorum a duobus tantum pseudo-

terminos sibi met suæ conjurationis statuunt, et a loco ubi vocabulum fertur Mons Cameli usque in Nemausum terram Galliæ dividunt, suæque conjurationi adsciscunt, quo utique infidelitas a fidelitate secerneretur f. Collecta dein manu, cives depopulantur, labores exhauriunt, omnisque provincia Galliæ prædatur.

7. Fama hæc cucurrit ad principem, moxque ad exstinguendum seditiosorum nomen, exercitum per manum Pauli ducis in Gallias destinat. Qui Paulus tepenti g cursu cum exercitu gradiens, morarum intercapedine exercitum fregit. Ipse quoque bello abstinuit, nec primos impetus in hostem direxit, talique studio animos juvenum ab eo quo ardebant præliandi furore submovit. Sicque Paulus in Sauli mentem conversus, dum pro fide noluit proficere, officere conatus est contra fidem. Regni ambitione illectus, spoliatur subito fide. Promissam h religiosi principis maculat charitatem, præstationis i obliviscitur patriæ, et, ut quidam ait, tyrannidem celeriter maturatam secrete invadit et publice armat. Agit hæc arcano quodam consilio, ut affectatum fastigium regni ante queat videri, quam sciri, allectis sibi perfidiæ suæ sociis Ranosindo Tarraconensis provinciæ duce, et Hildigiso sub Gardingatus adhuc officio consistente. Quod votum perversi desiderii, incredibili, ut ita dixerim, efficere celeritate intendens, collectis undique populis, simulate se pugnaturum contra seditiosos enuntiat. Diem

episcopis ordinatur. Peracto tempore temeritatis proventu Hildericus, Gumildus m, atque Ranirus terminos sibi met suæ conjurationis statuunt, et a loco ubi vocabulum dicitur mons Cameli, usque in Nemausum terram Galliæ dividunt, suæque conjurationi associant. Ab infidelitate fidelitas superatur o. Collecta dein manu cives depopulantur p, labores exterminant q, opes exhauriunt, et totam provinciam Galliæ prædantur.

7. Cucurrit hæc fama ad principem Bambanem, qui mox ad exstinguendum seditiosorum nomen, exercitum per manum Pauli ducis, qui erat de Græcorum nobili natione, in Gallias destinavit. Qui Paulus tepide cum exercitu gradiens, a bello abstinuit, et studio quo valuit animos militum ab eo quo ardebant præliandi furore submovit, et promissam religioso principi fidem omnimode violavit. Egredere hoc arcano quodam consilio, ut ad affectatum perveniret fastigium, allectis sibi perfidiæ suæ sociis Ranosindo Tarraconensis provinciæ duce, et Hildigiso r sub Gardingatus adhuc officio consistente. Quod votum perversi sui desiderii incredibili efficere celeritate intendens, collectis undique populis simulate se pugnaturum contra seditiosos

NOTÆ.

a Ms., consensio.
b Labitur semper Mariana abbatem istum Remigium nominans. Haud male etiam fecissent correctores præfatarum editionum hunc nævum emendan es.
c F., Hic.
d Ms., Ranimirus abbatem.
e Id., triumphorum omnium semina.
f Id., secernitur.
g F., repenti.
h D., Dimissam.

i Ms., præstationibus.
j Ms., Gumillum.
k Hisp. illustr. . perfidiam notam.
l Ms., repugnante pro repugnantem, ut in Juliano genuino.
m Ms. hic, Gumildus.
n Ms., suæque.
o Il., superaretur.
p Id., depopulant.
q Id., exterminant.
r Id., per pram Ildiqisum.

TEXTUS LEGITIMUS.

statuit, locum proponit, quo Gallias expugnaturi ^A accederent. Quod vir vitæ venerabilis, et sollicitudine salvandæ plebis idoneus, Argebadus cathedræ Narbonensis antistes, subtilissima quorundam relatione ^b comperiens, ut pote tyranno, illi aditum civitatis intercludere nisus est. Sed nec hæc quoque opinio latuit Paulum. Unde priusquam antistes ille quæ cogitaverat effectibus manciparet, subito præpropere ^c cursu Paulus cum exercitu Narbonensem urbem ingrediens, insidias sui maturitate ^d prævenit, portasque civitatis subdelegato armorum præsidio obserari ^e præcepit. Ubi dum circumfusa omnis exercitus multitudo collecta est, vipereum caput perfidiæ cum quibusdam sociis suis Paulus ipse in medio astitit, objurgans primum episcopum cur illi civitatis aditum intercludere niteretur.

8. Post hæc tyrannidis suæ consilium proditurus, diverso fraudis argumento fidem populorum degenerans, et ad irrogandas jam fato Wambano principi injurias animos singulorum inflammas, jurat ipse Paulus primum omnibus illum ^f se regem habere non posse, nec in ejus ultra famulatu persistere. Quin potius ait: Caput regiminis ^g ex vobis ipsis ^h eligite, cui conventus omnis multitudo cedat; et quem in nobis principari appareat. Cui unus ex conjuratis maligni ipsius consilii socius Ranosindus Paulum sibi regem designat, Paulum sibi nec alterum ⁱ populis regem mox futuram exoptat. At ubi

TEXTUS TUDENSIS.

enuntiat. Quod vir vitæ venerabilis Argebaudus ^q Narbonensis antistes subtilissima quorundam relatione ut comperit, aditum illi civitatis intercludere nisus est. Sed nec ista opinio latuit Paulum: unde priusquam Argebaudus, quod cogitaverat effectibus manciparet, subito proprio cursu Paulus cum exercitu Narbonensem urbem ingrediens, portas civitatis sub suorum armorum præsidio observari præcepit. Ubi dum circumfusa omnis exercitus multitudo collecta est, vipereum caput perfidiæ cum quibusdam sociis suis Paulus ipse medio astitit, objurgans prius episcopum cur illi civitatis aditum intercludere niteretur.

8. Post hæc tyrannidis suæ consilium proditur, et diverso fraudis argumento fidem populorum degenerans, ad irrogandas jam sancto Bambæ regi injurias animos singulorum inflammat. Jurat principio ipse Paulus, se nullo modo illum regem posse habere, nec in ejus consistere ulterius famulatu: et etiam addidit dicens: Caput regiminis ex vobis ipsis eligite, cui omnis multitudo cedat, et qui in vobis appareat ^D dexote et humiliter principari. Cui unus ex conjuratis maligni ipsius consilii socius Ranosindus applaudens, Paulum sibi regem designat, Paulum sibi nec alterum

idem Paulus sui consilii accelerationem inspexit, consensionem illico propriæ voluntatis adhibuit, jurare etiam sibimet omnes coegit. Post hæc regnum arripuit ⁱ, et nefaria temeritate conjuratorum catervam illam, quam armorum utilitate non cepit ^k, perfidiæ opere ad se traxit. Nam Hildericum, Gumildum, vel Ranimirum, non difficili opere suæ perfidiæ sociavit. Quid multa? Omnis Galliarum terra subito in seditionis arma conjurat, nec solum Galliam, sed etiam partem aliquam Tarraconensis provinciæ sociam rebellionis suæ attentat ^l. Fit tamen tota Gallia repente conventiculum perfidorum, perfidiæ spelæum, conciliabulum proditorum ^m. Ubi dum Paulus perfidiæ suæ socios numerosiores efficere vellet, prolatis ⁿ promissisque muneribus, Francorum Wasconumque multitudines in auxilium sui pugnaturas adlegit, et intra Gallias cum multitudine hostium persistit, opperiens eventum gratissimi ^o temporis, quo posset in Hispanias ^p pugnaturas accedere, perceptumque regni fastigium vindicare.

9. Illo tunc tempore, cum hæc intra Gallias agerentur, religiosus Wamba princeps feroces Wasconum gentes debellaturus aggrediens, in partibus commorabatur Cantabriæ. Ubi cum de his quæ intra Gallias gerebantur, fama se ad aures principis deduxisset, mox negotium primatibus palatii innotuit pertractandum, utrumne posset in Gallias exinde pugnaturi accedere, an revertentes ad propria collectis undique viribus cum multiplici exercitu tam

rum populis regem futurum exoptat. Ad hæc cæteri conjurationis conscii Paulum regem acclamant, et totius populi animos ad sua vota inclinant. At uti idem Paulus sui consilii accelerationem inspexit, consensum illico propriæ voluntatis adhibuit: et jam re sibi omnes coegit. Post hæc Paulus regnum arripuit: et nefaria temeritate conjuratorum catervam illam, quam armorum virtute non cepit, opere perfidiæ ad se traxit. Nam Hildericum comitem, et Gumildum atque Ramirum pseudoepiscopos absque difficultate suæ perfidiæ sociavit: et tota provincia Galliæ subito in conjurationis arma concurrat. Nec solum Gallia, sed et pars Tarraconensis provinciæ cothurnum rebellionis attentat. Fit tota Gallia repente conciliabulum perfidorum, parata mori pro defensione perfidiæ pravitatis. Paulus autem dum iniquitatis suæ socios multiplicatos numero laboraret efficere, datis promissisque multis muneribus, Francorum Vasconumque nimiam multitudinem in sui auxilium congregavit, et exspectabat tempus opportunum, quo posset in Hispaniam pugnaturas accedere, præreptumque regni fastigium vindicare.

9. Cum hæc in Galliis agerentur, gloriosus rex Bamba Vascones rebellantes debellaturus aggrediens,

NOTÆ.

^a Id., Galliis pugnaturi.

^b F., narratione.

^c Ms., proprio.

^d F., maturate.

^e Ms., observari.

^f Id., hominibus, et non habet illum.

^g Id., regimini

^h Id., istis.

ⁱ Id., alteris.

^j D., corripuit.

^k F. male cepit.

^l Ms.: nec solum Gallia, sed etiam pars aliqua Tarraconensis provinciæ cothurnum rebellionis attentat.

^m Id., perditorum.

ⁿ F., perlatis.

^o D., gravissimi

^p Ms., corrupte, spaciis.

^q Ms. hic et infra Argebadus.

TEXTUS LEGITIMUS.

longinqui itineris arripere commeatum. In quo bicipiti consilio nutantes a multos princeps ipse aspiciens, hac omnes b communi c admonitione alloquitur: «Ecce, ait, juvenes, exortum malum audistis, et quo se munimine incitor seditionis hujus armaverit, agnovistis. Prævenire ergo hostem necesse est, ut ante excipiat bello, quam in suo crescat incendio. Turpe nobis sit, aut talibus dimicaturis in occursum non ire, aut domos nostras, priusquam intereant, repedare. Ignominiosum nobis videri debet, ut qui rebelles nostros suis non potuit subicere armis, repugnare audeat tantæ gloriæ viris: et qui abjectissimam unius hominis pellem devincere pro patriæ quiete non valuit, hostem audeat se præbere genti. Quasi effeminatos et molles nos usquequaque dijudicans, qui utique nullis armis, nullis viribus, nullisque consiliis ejus tyrannidi resistere valeamus. Quæ est enim perituro illi virtus, si Francorum viribus nobiscum decertando confligat? Notissima eorum nobis, nec incerta pugna est. Ergo turpe sit vobis eorum testudinem d has acies expavescere, quorum vobis infirmioresemper esse virtutem. Si autem e conjuratione Gallorum nititur, vindicare tyrannidem vile putandum est, ut gesta nostra f ex-

tremo terræ angulo cedant: et ii, in quibus dilatatum regnum porrigitur, horum motibus perturbentur, quos præsidali semper vice defendunt. Sive enim Galli, sive Franci sint, tantæ conjurationis, si placet, vindicandum existiment facinus g: nos tamen h armis ultricibus gloriæ nostræ nomen vindicare debemus. Neque enim cum feminis, sed cum viris nobis certandum est. Quanquam notissimum maneat, nec Francos Gothis aliquando posse resistere, nec Gallos sine nostris aliquid virtutis magnæ perficere. Quod si almentorum seu vehiculorum necessitudinem opponatis, gloriosius nobis erit, postpositis cunctis, triumphum in necessitatibus conquississe, quam in abundantia bella exquisita conficere. Augustior enim semper virtus plus tolerantia vires, quam suffectus rei nobilitat. Exsurgite jam ad victoria i signum, nomen disperdite perfidorum. Dum calor est animi, nulla debet esse remoratio properandi. Dum ira animos urget j in hostem, nulla nos debet retardatio impedire, quin potius, si fieri possit sine intermissione proficiscendi susceptum iter aggredi, multo facillime poterunt k hostium nostrorum castra subverti. Nam, ut quidam sapiens ait, ira præsens valet, dilata languescit. Non igitur

TEXTUS TUDENSIS.

in partibus Cantabriæ morabatur. Ubi dum de iis quæ in Galliis gerebantur, nuntium celerem recepisset, mox negotium primatibus palatii innotuit pertractandum: utrum possent exinde in Gallias pugnaturi accedere, an revertentes ad propria, et collectis undique viribus, cum multiplici exercitu itineris tam longinqui arripere commeatum. In quo bicipiti consilio nutantes multos princeps aspiciens, hac omnes admonitione alloquitur dicens: Ecce, juvenes, exortum malum audistis: et quo se munimine incitor seditionis hujus ornaverit, agnovistis. Prævenire ergo hostem necesse est, ut ante præveniat bello, quam in suo crescat incendio. Turpe sit talibus dimicaturi in occursum non ire: aut domos nostras, priusquam intereant, repedare. Ignominiosum nobis videri debet, ut Paulus patriæ proditor, qui rebelles nostros non potuit armis subicere, tantæ gloriæ viris audeat repugnare. Et qui abjectissimam et imbellem gentem devincere non valuit pro quiete patriæ, Gothorum militia hostem audeat se præbere. Quasi effeminatos et molles nos usquequaque l dijudicans, qui utique nullis viribus, nullis armis, nullisque consiliis ejus tyrannidi resistere valeamus. Revera animositatem et virtutem Gothicæ gentis bellorum triumphis a sæculo orbis expertus est universus: et quæ erit perituro illi virtus, et si m Francorum viribus nobiscum decertando confligat? utique notissima eorum nobis neque incerta est pugna, sapius enim a Gothis contra hostes defensionis auxilium ma-

gnis precibus impetrarunt. Igitur turpe sit vobis eorum acies vel ad horam expavescere: quorum vobis infirmioresemper esse virtutem. Et sive Galli sive Franci sint, tantæ conjurationis vindicandum sciant facinus: quia armis ultricibus gloriæ nostræ nomen vindicare n debemus. Tamen non cum feminis, sed cum viris vobis certandum est, quanquam notissimum maneat, nec Francos Gothis aliquando posse resistere, nec Gallos aliquid sine illis virtutis perficere. Quod si almentorum seu vehiculorum necessitatem opponatis, scitote quia gloriosius est triumphum in necessitatibus conquississe, quam in abundantia bella exquisita conficere. Angustius enim semper est, quod plus tolerantia quam suffectus rei nobilitat. Exsurgit etiam ad victoria signum nomen disperditum perfidorum. Gallorum ingravititas vestram inflammet animum, quia Franci illos semper servitute miserabili oppresserunt, quos Gothi dederunt bellicis gladiis nobilissimæ libertati. Dum ergo calor est animi, nulla debet esse remoratio properandi. Dum ira animos urget, nulla nos debet retardatio impedire. Quin potius si fieri possit sine intermissione proficiscendi susceptum iter aggredi, multo facilius poterimus o hostium nostrorum castra subvertere. Nam, ut quidam sapiens ait, ira præsens valet, dilata languescit. Et illud: Nocuit differre paratis. Non igitur opus est retro verti militem, quoniam impiger accessus belligerandi facit esse victorem. Adhuc p ergo Vasconibus eladem illaturi accedamus. Deinde ad

NOTÆ.

- a D., nutantes.
 b In eod. deest omnes.
 c In Ms. deest communi.
 d Ms., testudine.
 e D., Sin autem.
 f In Ms. deest nostra.
 g Ita Ms., sed F.: existimate facimus. Nos tamen, etc.
 h D., tantum.
 i Ms. corrupte: Angustior enim semper quam plus tolerantia vires quam suffectus rei non vilitat, exsurgit

- D enim ad victoria, etc.
 j Ms. item corrupte: arguit.
 k F., Quin potius, si feri possit, sine intermissione proficiscendi susceptum iter aggredi oporteret. Multo enim facillime sic poterunt, etc.
 l Ms. non recte usquequaque.
 m Id., etiamsi.
 n Id., vindicare.
 o Id. properam poterat.
 p Id. Adhinc propius Abhinc, ut in Juliano geniuo.

TEXTUS LEGITIMUS.

opus est retroverti militem, quem impiger accessus belligerandi fecit esse victorem. Directum ergo iter frustrare non opus est. Abhinc ergo Vasconibus eadem illaturi accedamus, deinde ad seditiosorum uomen extinguendum protinus festinemus.

10. Ad quod dictum incalescunt animi omnium, exoptantque fieri quae iubentur. Mox cum omni exercitu Vasconiae partes ingreditur, ubi per septem dies quaquaversum per patentes campos depraedatio et hostilitas castrorum, domorumque incensio tam valide acta est, ut Vascones ipsi, animorum feritate deposita, datis obsidibus vitam sibi dari pacemque largiri, non tam precibus quam muneribus exoptarent. Unde acceptis obsidibus, tributisque solutis, pace composita, directum iter in Gallias profecturus ascendit, per Calagurrem et Hoscam civitates transitum faciens. Dehinc electis ducibus in tres turmas exercitum dividit: ita ut una pars ad Castrum Libyae, quod est Cirritaniae caput, pertenderet; secunda per Ausonensem civitatem Pyrenaei media peteret; tertia per viam publicam juxta oram maritimam graderetur. Ipse tamen religiosus princeps cum multiplici bellantium manu praecedentes subsequeretur. Sed quia insolens quorundam nostris motio non solum praedae inhiabat, sed etiam cum incensione domorum adulterii facinus perpetrabat; tanto disciplinae vigore jam dictus princeps in his et talibus patratum vindicabat scelus, ut gravio-

TEXTUS TUDENSIS.

seditiosorum nomen extinguendum protinus festinemus.

10. Cum haec peroraret Bamba rex prudentissimus, invalescunt animi omnium, et ardent exoptant fieri, quod iubentur, et statim omnis exercitus Vasconiae partes ingreditur: ubi per septem dies usquequaque per patentes campos depraedatio et hostilitas castrorum domorumque incensio tam valide acta est, ut Vascones feritate deposita vitam sibi dari, datis obsidibus pacemque largiri, non tam precibus quam muneribus exoptarent. Unde acceptis obsidibus, tributisque solutis, et pace composita, directo itinere in Gallias profecturi accedunt, per Calafurram et Oscam transitum facientes. Post haec rex Bamba electis ducibus, in tres turmas exercitum dividit, ita ut una pars ad castrum Libyae, quae est Aquitaniae caput, tenderet. Secunda per Ausonensem civitatem Pyrenaei media peteret. Tertia vero per viam publicam juxta ora maritima graderetur. Ipse etiam religiosus princeps cum multiplici bellantium manu subsequeretur. Sed quia insolens quorundam nostris motio non solum praedae inhiabat, sed etiam cum incensione domorum adulterii facinus perpetrabat, tanto disciplinae vigore jam dictus princeps de his et quibusdam aliis vitis scelus vindicabat nequiter perpetratum, ut graviora in iis supplicia illum putares impendere, quam si hostiliter contra illum egissent. Testantur haec ab illis adulteris abs-

ra in his supplicia illum putares impendere, quam si hostiliter contra illum egissent. Testantur hoc praecisa quorundam adulterorum praepudia, quibus pro fornicatione hanc ultionis irrogabat jacturam. Dicebat enim: « Ecce jam iudicium imminet belli, et libet animam fornicari? Et credo ad examen pugnae acceditis. Videte ne in vestris sordibus pereatis. Nam ego si ista non vindico, jam ligatus hinc vado. Ad hoc ergo vadam, et justo Dei iudicio capiar, si iniquitatem populi videns, ipsam non puniam. Exemplum hic praebere debet Heli sacerdos ille in divinis litteris agnitus, qui pro immanitate scelerum filios, quos increpare noluit, in bello conciliasse audivit. Ipse quoque filios sequens, fractis cervicibus expiravit. Haec igitur nobis timenda sunt, et ideo

si purgati maneamus a crimine, non dubium crit quod triumphum capiamus ex hoste. » Sub ista, ut praemissum est, disciplina jam dictus princeps exercitum gloriose producens, moresque singulorum sub divinis regulis tenens, prosperari sibi videbat per incrementa dierum et dispositum belli, et victoriam praeliandi. Prima ex rebellione omnium civitatum Barcelona in potestate principis religiosi adducitur, deinde Gerunda subicitur. Hujus igitur memoratae civitatis venerabili viro Amatori episcopo Paulus idem pestifer sub isto sensu scriptam epistolam miserat.

Cissa membra virilia, quibus pro fornicatione hanc ultionis irrogabat jacturam. Dicebat enim: « Ecce jam iudicium imminet belli, et libet fornicari, ut Deus ad iracundiam provocetur? Ut credo ad examen pugnae acceditis, videte ne in vestris sordibus pereatis. Nam ego si ista non vindico, jam ligatus hinc vado. Ad haec ergo vadam, ut justo Dei iudicio capiar, si iniquitatem populi videns, ipsam non puniam. Frustra enim pergit ad bellum ut vincat, quem iniquitas comitatur. Exemplum vobis praebere debet, quod Heli sacerdos ille in divinis litteris eruditus, qui pro sceleribus neglexit filios increpare, et ideo illos in bello didicit concidisse: ipse quoque filios sequens, fractis cervicibus expiravit. Haec igitur nobis timenda sunt, et ideo si purgati maneamus a crimine, non erit dubium quod triumphum capiamus ex hoste. Sub ista, ut praemissum est, disciplina princeps Bamba exercitum gloriose producens, mores singulorum sub divinis tenens regulis, prosperari sibi videbat per incrementa dierum dispositum belli et victoriam praeliandi. Sicut enim erat regali Gothico clarissimus genere, sic erat magnanimus mente, sic et abundans scientia litterali. Iaque prima ex rebellione omnium civitatum Barcelona in potestate principis religiosi adducitur, deinde Gerunda subicitur. Hujus civitatis venerabili viro Amatori episcopo Paulus pestifer sub isto sensu miserat epistolam scriptam.

NOTÆ.

^a Ms., facit.

^b F.: Direc o.... itinere nos frustrari non opus est.

^c F., mendose uaque versa.

^d Ms., accepit.

^e F. Ora maritima.

^f F., his.

^g D., ligandus.

^h F., ipse.

ⁱ Id., mihi pro hic.

^j F., principari

^k Id., prima enim.

^l In Ms. deest rex.

^m Ms., Galafurram.

ⁿ In Hisp. illustr. deest *electis ducibus*, quod habet Julianus genuinus, ut ms.

^o Hisp. illustr. *invado*.

^p Ms. hic tantum dicit: *Sicut enim erat magnanimus mente, sic et abundans scientia litterali.*

TEXTUS LEGITIMUS.

11 « Audivi ^a quod Wamba rex cum exercitu ad nos venire disponat, sed cor tuum ex hoc non conturbetur. Neque enim hoc fieri ^b puto. Et tamen quem primum de nobis ambobus tua ^c Sanctitas cum exercitu viderit accedentem, ipsum se dominum credat habere, et in ejus debeat charitate persistere. » Hæc miser ipse scripsit, nesciens ^d quam justum contra se iudicium protulit. Unde horum scriptorum verba religiosus princeps sapienter conjiciens, dixisse fertur. « Non (ait) Paulus in his scripturis suis: ^e a semetipso locutus est. Sed licet ignoranter, tamen prophetasse illum hic censeo. » Egressus igitur post hæc princeps de Gerunda civitate, belligerosis incursibus [Fors., in curribus, ut infra, num. 27] gradiens, ad Pyrenæi montis juga pervenit. Ubi duobus diebus exercitu repausante ^f, per tres, ut dictum est, divisiones ^g exercitus Pyrenæi montis dorsa ordinavit, castraque Pyrenæica, quæ vocantur Caucoliberi, Vulturaria, et Castrum Libyæ mirabili victoriæ triumpho cepit ^h, atque perdomuit. Multaque iis in castris auri argentique inventa copia exercitibus ⁱ in prædam cessit. Nam in castrum quod vocatur *Clausuras*, missis ante se exercitibus, per duces duos irruptio facta est. Ibi ^j quoque Ranosindus et Hildigisus cum cætero agmine perfidorum, qui ad defensionem Castri ipsius confluerant ^k, capiuntur. Sicque devinctis post tergum manibus principi præsentantur. Wittimirus tamen unus ex conju-

TEXTUS TUDENSIS.

« 11. Audivi quod Bamba rex cum exercitu ad nos venire disponat. Sed cor tuum non turbetur, nec enim hæc fieri puto. Et tamen quem primum de nobis ambobus tua ^v Sanctitas cum exercitu viderit accedentem, ipsum se credat habere dominum ^x, et in ejus debeat persistere charitate. » Hæc miser scripsit, nesciens quod justum contra se iudicium protulit. Unde horum scriptorum verba rex *Bamba* sapienter conjiciens, dixit: « Non in his scriptis Paulus a semetipso locutus est, sed licet ignoranter, tamen illum censeo prophetasse. » Egressus igitur post hæc princeps de civitate Gerunda belligerosis incursibus gradiens ad Pyrenæi montis juga pervenit, ubi duobus diebus exercitu repausato, per tres divisiones, ut dictum est, exercitus Pyrenæi montis dorsa adivit ^y, et castra Pyrenæica quæ vocantur Caucoliberum, Vulturariam, et Libiam ^z mirabili victoriæ triumpho cepit, atque perdomuit, multam copiam in his castris auri et argenti reperit, quæ copiosis exercitibus in prædam cessit. Excusserat manus suas ab omni munere, unde præliantium animos accendebat ad victoriam obtinendam. Castrum etiam quod

ratis in Sordonia constitutus fuerat: qua nostros irrupisse ¹ persentiens, statim aufugit, et tantæ cladis nuntium Paulo in Narbonam perlaturus accessit. Quæ res granditer ^m tyrannum pavidum reddidit. Princeps vero religiosus prædictorum castrorum subjugato exercitu, in plana post transitum Pyrenæi montis descendens, duobus tantum diebus exercitum in unum ⁿ congregaturus expectat.

12. At ubi e diversis partibus collecta in unum exercituum ^o multitudo percrebuit, standi mora nulla fuit. Sed statim per quatuor duces lectum numerum bellatorum ad expugnationem Narbonæ ante faciem suam mittit. Alium exercitum destinans, qui navali prælio bellaturus accederet. Et quidem jam erant parvi admodum dies, ex quo Narbona ^p rebellis Paulus serviliter fugiendo excesserat, comperto quod tam feliciore ^q proventu pars religiosi principis properaret. Quam civitatem Paulus ipse sui juris potestati astipulans, multiplices perfidorum præsidio sepsit, summamque prælii Wittimiro duci suo commisit. Quem cum nostrorum exercitus blanditer exoraret ^r, ut civitatem sine sanguinis effusione contraderet, prorsus abnuit; obseratisque civitatis ipsius portis ^s, e muro exercitum religiosi principis deestatur. In principem quoque ipsum maledicta congeninat, minisque exercitum proturbare ^t conatur. Quod nostræ partis multitudo non ferens, subita cordium accensione ^u incanduit, et telorum jactu perfidorum ora

vocatur *Clausuras*, missis ante se exercitibus, per duces duos facta irruptione cepit: ibique Ranosindum, Hildigisum cum cætero agmine perfidorum, qui ad defensionem castri convenerant, exercitus capit, atque devinctis post tergum manibus eos principi repræsentat. Wittimirus unus ex conjuratis, qui se in Sordoniâ clauserat, nostros irrupisse persentiens, statim fugit, et tantæ cladis nuntium Paulo Narbonam perlaturus accessit. Quæ res grandi timore tyrannum concussit. Princeps vero religiosus, prædictorum castrorum exercitu subjugato, in plana post transitum Pyrenæi montis descendens, duobus tantum diebus exercitum ad unum congregaturus expectat.

12. At ubi e diversis partibus collecta in unum multitudo percrebuit, statim per quatuor duces electum numerum armatorum ad expugnationem Narbonæ ante faciem suam mittit, alium exercitum destinans, qui navali prælio accederet bellaturus. Et quidem jam erant pauci dies ex quo de Narbona rebellis Paulus recesserat serviliter fugiendo, comperto quod tam feliciore proventu pars religiosi principis

NOTÆ.

^a Id., Audivi ego.
^b Deest fieri in D.
^c F., ibi tua.
^d Id. nesciensque.
^e Id., Non Paulus in his scriptis suis, etc.
^f Id., repausato.
^g Id., turmas.
^h Id. male cepit.
ⁱ D. Multum in his castris auri argentique inveniens, quod copiosis exercitiibus.
^j F., ubi.
^k D. conflixerant.
^l F., qui se in Sordoniâ constitutus clauserat, nostros irrupisse, etc.

^m Ms., graviter.
ⁿ Id., ad unum.
^o Id. mendose collectum in unum exercitum.
^p F., de Narbona.
^q Id., felicit.
^r F., exhortaretur.
^s Ms., turtis.
^t F., perturbare.
^u D. accessione.
^v Ms., ibi tua; aut, ita tua.
^x Id., pro ipsum.... dominum, habet spiritum... domini, aut dominum.
^y Id., ordivit.
^z Id., Caucoliberi, Vulturaria... Libia.

TEXTUS LEGITIMUS.

petivit. Quid multa? immanis ab utrisque pugna conseritur, et vice sagittarum alternatim sibimet utraque partes obsistunt. Sed ubi a nostris desperatum est, non solum in muro pugnantes seditiosos sagittis configunt, sed tantos imbres lapidum intra urbem concutiant, ut clamore vocum et stridore petrarum civitas ipsa submergi aestimaretur. Unde ab hora fere quinta diei usque ad horam ipsius diei octavam acriter ab utrisque pugnatum est. At ubi incaluit nostrorum animus ^a, victoriae dilectionem [dilationem] ferre non potuit ^b, sed ad portas propius pugnaturus accessit ^c. Tunc victoriosa per Dominum manu portas incendunt, muris insiliunt, civitatem victores ingrediuntur, in qua sibimet seditiosos subjiciunt. Ubi dum Wittimirus armata adhuc manu ecclesiam peteret, accessu nostrorum turbatus, post aram beate virginis Mariae se vindicatorum non reverentia ^d loci miser, sed ultore gladio, testabatur: dextra tenens gladium, et mortem minitans singulorum. Ad hujus ergo insaniae tumorem ^e protinus comprimendam, unus e nostris inter caeteros rejectis armis tabulam manu arripuit, et ferocissimo ictu sese ad illum direxit. At ubi tabula acriter nisus est super eum ingenti jactu percutere, mox in terram tremebundus prosternitur, protinus capitur, ferrumque illi de manu extrahitur. Moxque viliter ^f

A tractus, pondere vinculorum arctatur, verberibusque una cum sociis, cum quibus urbem nitebatur vindicare, afficitur.

13. Post haec devicta subjugataque civitate Narbona, ad insequendum Paulum, qui se in Nemausum vindicatorum contulerat, iter dirigitur ^g. Deinde Biterris ^h et Agathe civitates illico subjugantur. In Magalonensi vero urbe Gumildus loci ipsius antistes, cum ad obsidionem sui circumfusum videret exercitum, urbemque ipsam non tam ab his qui per terram ⁱ pugnaturi accesserant, quam ab his cingi, qui navale praelium acturi per maria commeaverant, hujus rei clade perterritus compendii viam arripuit, Nemausumque se cum Paulo socium intulit ^j. Sed cum exercitus Hispaniae Gumildum fugisse pensensit, civitatem mox Magalonensem non dissimili victoria cepit ^k. At ubi nostri directa acie Nemausensem urbem debellare contendunt, prima per quatuor duces praeliandi facies cum electo pugnatorum agmine destinata est. Quorum lecta juvenus triginta ferme millibus principem anteiret. Hi tamen ^l nobili procursione in Nemausum, ubi Paulus cum Galliarum exercitu, vel Francorum conventu se ad dimicandum contulerat, seditiosorum praevinentes ^m insidias, cum nocte tota cursum festinati itineris confecissent, subito cum vergentis diei lux orta prodiret, apparuerunt ⁿ simul

TEXTUS TUDENSIS.

properaret. Quam civitatem Paulus *munivit* praesidio multiplici perfidorum, et Witimiro duci suo commisit. Quem cum nostrorum exercitus blanditer hortaretur, ut civitatem sine sanguinis effusione traderet, prorsus *renuit*: obseratisque civitatis portis, *muro viva voce nostrorum exercitum convitiis detestatur*. In principem quoque *religiosum* maledicta congeminat, minisque conatur exercitum *perturbare*. Quod nostrae partis *animositas* non ferens, subita cordium accensione incanduit: et telorum jactu perfidorum ora petivit. Immanis ab utrisque pugna conseritur: et sagittis alternatim sibimet partes obsistunt. Sed ubi *ab utrisque fortiter agitur*, tantos imbres lapidum *nostris* intra urbem *conjiiciunt*, ut clamore vocum et collisione petrarum civitas *subverti existimaretur* ^o: unde ab hora fere quinta diei usque ad octavam horam *fundibulorum instantia* acriter *a nostris* pugnatum est. *Incanduit itaque* nostrorum animus, *victoriae dilationem ferre non valens*, et ad portas propius pugnaturus accessit. Tunc victoriosa per *Deum* manu portas incendunt, et civitatem victores ingrediuntur. Ubi dum *Wictimirus* ^p adhuc armata manu ecclesiam peteret, accessu nostrorum turbatus, post aram *Dei Genitricis* se vindicatorum non reverentia loci miser, sed ^q ultore gladio testabatur, dextera tenens gladium, et mortem minitans singulorum. Ad *cujus* ergo insaniae tumorem protinus comprimendum, unus ex nostris tabulam manu arri-

C puit, et ferocissimo ictu se ad illum direxit. At ubi tabula nisus est eum ingenti jactu percutere, mox in terram tremebundus prosternitur, protinusque capitur, et ferrum illi de manu extrahitur: viliter tractus pondere vinculorum arctatur, verberibusque una cum sociis, quibus ^r urbem nitebatur vindicare, afficitur.

13. Post haec devicta subjugataque Narbona, ad insequendum Paulum, qui se in Nemausum contulerat, iter dirigitur. Deinde Beterris [Biterris] et Agathe civitates illico subjugantur. In Magalonensi vero urbe Gumildus loci ipsius antistes, cum ad obsidionem sui circumfusum videret exercitum, urbemque ipsam non tam ab iis qui per terram pugnaturi accesserant, quam ab iis cingi qui navale praelium acturi per mare commeaverant: hujus rei clade perterritus compendii viam arripuit, Nemausumque se cum Paulo *contulit*. Sed cum exercitus Hispaniae Gumildum fugisse pensensit, civitatem mox Magalonensem non dissimili victoria cepit: et directa acie Nemausensem urbem debellare *contendit*. Prima per quatuor duces praeliandi facies cum electo pugnatorum agmine destinata est: quorum *robusta* juvenus triginta ferme millibus principem *anteibat*. Illic *idem* nobili *praecursu* Nemausum, ubi cum *Paulo Francorum exercitus* se ad *vindicandum* contulerat ^l *nostris tendentes*, cum nocte tota cursum festinati itineris confecissent, subito cum diei lux orta prodiret, ap-

NOTÆ.

^a F., *incalescunt* . . . animi.

^b Id., *potuerunt*.

^c Id., *pugnaturi accedunt*.

^d Id., *in reverentia*.

^e Id., *rumorem*.

^f Id., *viriliter*.

^g Id., *dirigit*.

^h Ms., *Betere*.

ⁱ F., *terras*.

^j D., *contulit*.

^k F. male, *caepit*

^l Id., *tam*.

^m D., *praevinentes*.

ⁿ F., *apparuerunt*.

^o Ms., *existimaretur*.

^p Deest perperam in Ms. quod stellulis includimus.

^q Perperam *Witericus* in Hisp. illustr.

^r Ms., *se*.

^s Id., *cum quibus*.

^t Perperam *Beterius* in Hisp. illustr.

^u Hisp. illustr., *compererat*.

TEXTUS LEGITIMUS.

nostrorum acies armorum pariter et animorum apparatu dispositæ. Quas ubi e civitate conspiciunt, utpote cum paucis dimicaturi, in patentes campos armis eos se excepturos definiunt. Sed dolum a suspicati insidiarum, eligunt potius intra urbem suis b de muris bellum conficere, quam extra urbem improvisos casus patenti periculi c sustinere, opperientes d etiam ad auxilium sui adventum gentium aliarum. Sed ubi sol refusus est e terris, consertum est bellum a nostris. Prima facies pugnae, crepitanibus tubarum sonis, saxorum nimbo conficitur. Mox enim ut tubarum sonus increpuit, confluentes undique nostri cum fragore vocum muros urbis petrarum jactibus f petunt, missilibus quibusque constitutos per murum spiculis sagittisque propellunt: cum tamen, et illi g in nostros ad resistendum multorum generum spicula jacerent h. Sed quid dicam? Acrius ab utrisque pugna conficitur, æqua lance ab utrisque certatur i, æquo etiam certamine proliatur. Non a nostris, non ab illis conserto certamini ceditur. Pugnatum est igitur toto illo die sub ancipitiis j mucrone victoriae.

14. Unus de inceptoribus seditionum acriter instare pugnam aspiciens, e muro nostris insultaturus hæc formans verba, commentat: Quid hic, ait, instanter pugnantem consistitis morituri? Cur lares proprios non repetitis? An forte casum mortis ante occasum vitæ vestrae excipere vultis? quin potius prærupta petrarum quæritis, ubi vos abscondatis, cum k facies auxilii nostri apparuerit l. Condoluisse igitur me credite vobis, sciens eventum m rei, et occursum solatii superventurum n. Mili enim res notissima manet, quam multiplicia nobis auxilia præliandi occur-

TEXTUS TUDENSIS.

paruere nostrorum acies armorum pariter et animorum apparatu dispositæ. Quas ut e civitate conspiciunt, utpote dimicaturi cum paucis in patentes campos armis eos expetendos definiunt: sed insidiarum dolo suspicati eligunt potius intra urbem siti de muris bellum conficere, quam extra urbem improvisos casus, et pericula sustinere: et expectare auxilium promissum gentium aliarum. Ubi autem sol refusus est, consertum est bellum a nostris clangentibus tubis, sagittisque ac lapidibus hostes in manu valida ferientes. Resistunt perfidi, et ad instar guttarum pluviae petras et spicula jaciunt. Acrius ab utrisque pugna conficitur, æquo certamine præliatur. Nec a nostris nec ab illis certamini ceditur: et tota die illa sub ancipiti sorte certatur.

14. Sed unus de inceptoribus seditionis acriter pugnantem, aspiciens e muro, nostris insultans, hæc verba commentat: Quid hic, ait, instanter pugnantem consistitis morituri? Cur lares proprios non repetitis? an forte l casum mortis ante tempus excipere vultis?

rant. Tertia ergo dies est, quod exinde properans venio. Proinde hoc noscens, miserabilis pompæ vestrae occasum contristatus exspecto. Principem illum vestrum, pro quo pugnaturi venistis, alligatum vobis ostendam, conviciis addicam, insultatione illudam. Non igitur pro eo vobis hic expedit tam immaniter decertare, quem forsam jam constat nostrorum insidiis interiisse. Et quod gravius est, dum victoria patuerit nostra, nulla vobis erit de reliquo venia. Hæc dicens nostrorum animos non solum non terruit, sed acrius in præliandi furorem accendit. Propinquant ad murum; acrius quam cœperunt, in bellando o consistunt, acriterque consertum innovant prælium.

15. His igitur peractis spatio p totius diei, nox tandem finem prælio dedit. In ipso tamen primo fervore diei, cum adhuc nostri infatigabili virtute in præliando persisterent, rem mandant ad principem, sibi que dirigi adjutoria petunt, non mediocri provisione salutis propriae consulentes: scilicet ne aut externæ gentis dolo præventi, aut ab his cum quibus decertabant, defatigatis viribus subruerent morituri. Et bene res acta est. Nam ubi princeps cognovit Paulum principem tyrannidis decertare cum nostris, nulla de reliquo mora fit. Mira ergo in ordinando celeritate per Wandemirum q ducem electos de exercitu fere decem millia viros ad auxilium pugnantibus destinavit, qui nocte tota pervigiles maturatum iter conficerent, et superventu suo r non tam hostem frangerent, quam nostrorum animos solaturi ocuis prævenirent s. Sed ubi defatigatae custodiam vigiliæ hostem inclusum diu teneri jam quodammodo desperarent, subito missa sibi auxilia vident, illico somnas

Quin potius prærupta petrarum non quæritis, ubi vos abscondatis, cum facies auxilii nostri apparuerit? Condolere me credite vobis, sciens occursum solatii superventuri nobis. Mili res notissima manet, quod multiplicia nobis auxilia præliandi occurrant. Tertia dies est ex quo inde properans venio. Quapropter hoc sciens, miserabilis pompæ vestrae occasum contristatus exspecto: et principem vestrum, pro quo pugnaturi venistis, vobis ligatum ostendam. Non igitur pro eo vobis hic expedit tam supervacue decertare, quem forsam jam constat nostrorum insidiis interiisse. Et quod gravius est, dum patuerit victoria nostra, nulla erit de reliquo vobis venia. Hæc dicens, nostrorum animos non solum non terruit, sed acrius in præliandi furorem accendit. Propinquant ad murum. Acrius quam cœperant, in bellando consistunt: acriterque consertum innovant prælium.

15. His igitur actis per spatia totius diei, nox tandem finem prælio dedit. In ipso tamen primo fervore diei, cum adhuc nostri infatigabili virtute in prælian-

NOTÆ.

a F., dolo.

b In eod. deest suis.

c Ms., patentes pericula.

d F., opperientes.

e Id., refusus.

f Ms., ictibus.

g F., et ab illis.

h Id., jacerentur.

i In ms. deest æqua lance ab utrisque præliatur.

j F., ancipiti.

k Ms., quam.

l F., paruerit.

m Ms., eventurum.

n F., superventuri.

o Id.: Propinquant ad murum acrius quam cœperunt, in bellando, etc.

p Id., per spatia.

q Id., Wandemirum.

r Il., sui.

s Id., perrenirent.

t Ms., aut forte, etc.

TEXTUS LEGITIMUS.

ab oculis fugit, et gratulantibus animis receptis viribus pugna definitur ab occursantibus ^a.

16. Jam solis croceum liquerat aurora cubile, et stipata per murum hostilis multitudo prospiciens, videt per serenam aciem luminum multiplices quam pridiana die viderat, excrevisse acies pugnatorum. Jam tunc caput ipse tyrannidis Paulus ad tantæ rei visionem in quadam prominenti specula ^b conscensuras occurrit. Qui mox ut nostrorum acies dispositas vidit, illico, ut fertur, animo decidit, his verbis enuntians: *Recognosco, ait, omne hoc dispositum pugnae ab æmulo meo procedere: hic ipse est ^c, nec alium puto: in suis enim ^d dispositionibus recognosco.* Hæc et his similia dicens, animum revocans ad virtutem, suos ad bellandum accendit. Nolite, ait, pavore turbari. Hæc est enim ^e tantam illa Gotthorum famosissima virtus, quæ se venire ad superandos nos solita temeritate jactabat. Hic principem, hic totum ejus exercitum credite nunc adesse. Nihil de reliquo est quod timeatis. Famosa siquidem virtus eorum antea fuit, et suis in defensionem, et aliis gentibus in terrorem. Nunc tamen omnis in illis vigor præliandi emarcuit; omnis scientia pugnae defecit. Nullus illis bellandi mos, nulla conflictandi experientia subest.

TEXTUS TUDENSIS.

do persistenter, remandant ad principem, sibi que dirigi auxilium petunt, non mediocri provisione salutis propriæ consulentes: scilicet, ne aut extraneæ gentis dolo preventi, aut aliis, cum quibus decertabant, subruerent, viribus fatigati. Et bene res acta est: nam ubi princeps cognovit cum nostris Paulum tyrannum decertare, nulla de reliquo mora fuit: et per Wandemiram ducem electos de exercitu decem millia viros ad auxilium pugnantibus destinavit: qui nocte tota pervigiles maturatum iter conficerent, et superventu suo non tam ^m hostem frangerent, quam nostrorum animos solaturi oculis pervenirent. Ubi autem auxilium sibi missum nostri aspiciant, nimia lætitia confortati illi ⁿ vires sumunt, et statim ab omnibus ^o pugnandi desinitur occursum.

16. Jam aurora apparere incœperat, et stipata per murum hostilis prospiciens multitudo videt per serenam aciem luminum multiplices, quam pridiana die viderat, excrevisse acies pugnatorum. Jam tunc caput perfidia Paulus ad tantæ rei visionem in quadam prominenti loco conscensuras occurrit. Qui mox ut nostrorum acies dispositas videt, animo decidit, his verbis pronuntians: *Recognosco, inquit, hoc ^p dispositum pugnae ab æmulo meo procedere. Hic ipse est, nec alius, puto: in suis enim eum dispositionibus recognosco.* Hæc et his similia dicens, animum revocans, verbis suavisioris suos cepit confortare dicens: *Nolite pavore turbari. Hæc est tantum Gotthorum illa famosissima virtus, quæ se venire ad superandos nos solita temeritate jactabat. Hic principem, hic totum ejus exercitum credite nunc adesse. Nihil est*

A Vel si in unum conserti prælium conferant ^f, ad definita illico evolabunt latibula, quia degeneres animi eorum pondus prælii sustinere non queunt. Quin potius hæc quæ dico, cum præliari cœperitis, in meis verbis ipsi probabit. Nihil ergo est majus quod debeat pavescere, cum et regem et exercitum ipsum hic videatis adesse. Ad hæc plerique ex suis astruebant, regem sine signis non posse procedere. Ad quod ille commentabatur ^g, ideo illum cum bandorum signis absconditis accessisse, ut intellectum suis hostibus daret, alium adhuc exercitum superesse, cum quo ipse adhuc, utpote cum multiplici quam prius venerat manu ^h, post futurum accederet. Sed hæc dum dicit, illusionem agit, fraudem componit ⁱ, ut quos virtute non valet devincere, dolo consilii humiliet ad pavorem.

17. Necdum hæc adhuc verba compleverat ^j, et ecce subito e nostris bellorum concrepant tubæ ^k bellumque adorsi, pridianæ diei bellandi renovant faciem. Sed illi plus in muris quam in viribus confidentiam vincendi locantes, intra urbem positi per murum jacula ^l jactant, et rediviva cum nostris iterum certamina innovant. Efferbuit itaque ab utraque parte incentivum belli; sed acrius a nostris

quod de reliquo timeatis: famosa siquidem virtus Gotthorum antea fuit, et suis in defensionem et aliis in timorem: nunc autem omnis in illis ^q præliandi virtus emarcuit, omnis scientia pugnae defecit. Nullus illis bellandi mos, nulla conflictandi experientia subest. Quod si in unum conserti ^r prælium consertant, ad definita statim evolabunt latibula: quia degeneres eorum animi pondus prælii nequeunt sustinere; sed potius hæc quæ dico, cum præliari cœperitis, in meis verbis actus probabit. Nihil ergo est de cætero quod pavescere debeat, cum regem et totum exercitum ejus hic videatis adesse. Ad hæc plerique ex suis astruebant, regem sine vexillis signorum non posse procedere. Ad quod ille dicebat, ideo illum bandorum signis absconditis accessisse, ut intellectum suis hostibus daret alium adhuc exercitum superesse, cum quo ipse post futurum accederet. Sed hæc tota, dicit, illusio agit fraudis: ut quos virtute non valet devincere, dolo consilii humiliet ad pavorem.

17. Necdum Paulus hæc verba compleverat, et ecce subito a nostris bellorum concrepant tubæ, bellumque adorsi, pridiani diei decertandi faciem innovant. Sed illi plus in muris quam in viribus vincendi locantes confidentiam, intra urbem per murum spicula jactant, et rediviva cum nostris iterum certamina innovant. Efferbuit itaque ab utraque parte incentivum ^s belli, sed acrius a nostris virtus patuit præliandi. Cum autem totis viribus decertarent, et hostem intra urbem diverso genere armorum prostermerent; plerique ex iis, qui erant vulnerati, Gotthorum virtutem pariter ac constantiam admirant

NOTÆ.

^a Ms., definitur occursum.

^b F., quodam . . . spectulo.

^c Deest in D. hic ipse est.

^d F., In suis enim eum.

^e In F. deest enim.

^f Ms., conferti . . . consertant.

^g Id., commentabatur.

^h In eod., deest manu.

ⁱ Id. corrupte: Sed hæc tota, dicit, illusio. ait, fraudis componit.

^j F., expleverat.

^k Ms., tubis.

^l F., spicula.

^m Deest tam in ms.

ⁿ Ms. pro illi, habet illico.

^o Id., hominibus pro omnibus.

^p Deest hoc in ms.

^q In ms. deest in illis.

^r Hisp. illustr., conferti.

^s Hisp. illustr., incendium.

TEXTUS LEGITIMUS.

virtus patuit præliandi. Cum enim totis viribus A decertarent, et hostem intra urbem diverso genere armorum confoderent, plerique de externæ gentis hominibus acriter vulnerati, nostrorum virtutem pariter et constantiam admirantes, Paulum adorsi sunt. « Non illam quam dicebas in Gothis præliandi segnitiam cernimus. Multam enim in illis audaciam, et vincendi constantiam videmus. Hæc quæ excepimus vulnera docent : inter cætera tam validos jactus in hostem projiciunt, ut ante fragor ipse deterreat, quam percussio vitam exstinguat. » Quorum Paulus deterritus verbis, multiplici jamjamque desperationis jaculo frangebatur.

18. Sed dum nostri constantius dominantes a, victoriam b suam recrastinari dolerent, acriori animositate insurgunt : victos se per omnia deputantes, si cito non vincerent. Unde ferociori quam fuerant incensione commoti, usque in horam fere diei quintam continuis præliorum ictibus nœnia civitatis illidunt, imbres lapidum cum ingenti fragore dimittunt, supposito igne portas incendunt, murorum aditibus minutis irrumpunt. Deinde civitatem gloriose intrantes, viam sibi ferro aperiunt. At ubi feroces nostrorum animos sustinere non possunt, intra Arenas, quæ validiori muro antiquioris ædificii c cingebantur, se muniendos includunt. Sed ubi visum est illis quosdam a nostris d insequi, qui se in prædam involverant, illico præventi antequam se in castro illo Arenarum reciperent, jugulati sunt. Plerique tamen nostrorum e vulgo, qui prædæ inhiantes exsisterant, gladii perventione concisi e sunt. * Non quo patienti f virtute inter plurimos hoc patrarent, sed quasi latrocinantium more, quos

TEXTUS TUDENSIS.

tes, Paulum adorsi sunt dicentes : Non illam quam dicebas, in Gothis bellandi segnitiam cernimus : multam enim in illis audaciam et vincendi videmus constantiam. Hæc quæ excepimus vulnera docent, quod tam validos ictus in hostem projiciunt, et ante fragor ipse deterret, quam percussio vitam exstinguat. Quorum Paulus deterritus verbis, multiplici desperationis jaculo frangebatur o.

18. Gothi vero constantius dimicantes, victoriam quam recrastinari dolentes, acriori animositate insurgunt victos se per omnia reputantes, si cito non vincerent. Unde ferociori quam fuerant incensione commoti, usque in horam diei quintam continuis præliorum ictibus muros civitatis illidunt : imbres lapidum fundibularii cum ingenti fragore dimittunt, suppositoque igne portas incendunt et muros p irrumpunt. Deinde civitatem gloriose intrantes, viam sibi ferro aperiunt. At ubi feroces nostrorum animos sustinere non possunt, intra Arenas, quæ validiori muro antiquioris ædificii cingebantur, se muniendos includunt. Sed ubi nostri hoc persenserunt, post eos fortiter

claustris (Fors. castris) Arenarum ob prædam propinquasse cognoverant, eo illos facilius prosternerent, quos divisos nec duos in unum pariter invenissent. *

19. Surgit etiam nova e inter seditiosos ipsos seditio, et dum suspicione proditionis cives ipsi vel incolæ ad suorum aliquos refugerunt, gladio vindice, hos in quibus suspicio vertebatur, interimunt : ita ut Paulus ipse proprium quemdam e suis et h suorum manibus ante se jugulari prospiciens, suum esse vernulum i lamentabili voce clamaret, nec sic morituro in aliquo subveniret. Jam tamen et ipse exsanguis ac tremebundus effectus, a suis ipsis contemnitur, * ut obsecrare illum potius quam imperare cæteris extimares j. * Nam suspectus jam ipse ab incolis cum cæteris qui de Hispania cum illo commeaverant, habebatur, ne ille ad liberationem sui traditionem eorum excogitaret; Hispani vero ne irrogata incolis morte transirent ad principem. Quid multa? fit intra urbem miserabile spectaculum præliandi. Utrobique cadit pestilentiorum caterva, utrobique prosternitur, utrobique etiam jugulatur : quando ipsi qui nostrorum gladios effugiebant, suorum gladio peribant. Repletur itaque civitas permisto funere, et mortium cadaveribus humanorum k. * Quocunque oculorum visus excurreret, ita humanæ strages, ut occisi patebant animalium greges l. Compita viarum plena cadavere, reliquum terræ concretum sanguine erat. * Miserabile funus patebat in domibus, et ubi domorum abdita perlustrasses, jacentes m mortuos reperires. Per vias quoque urbis jacere hominum cadavera cerneres, minaci quodam vultu, et ferocitate quadam immani, tantam adhuc in ipsa bellorum acie positi. Erat n i:

insequentes, plures eorum antequam se in castro Arenarum reciperent, gladio ancipiti peremerunt. Plerique tamen e vulgo nostrorum, qui prædæ inhiant, gladio concisi sunt.

19. Surgit et nova inter seditiosos seditio : et dum suspicionem proditionis cives ipsi vel incolæ ad suorum aliquos referunt, gladio vindice hos in quibus suspicio vertebatur, interimunt. Erat siquidem valida perturbatio, ita ut Paulus proprium quemdam de suis q manibus suorum ante se jugulari prospiciens, suum esse vernulam lamentabili voce clamaret, nec sic morituro in aliquo subveniret, unde effectus exsanguis et tremebundus, a suis ipsis omnino contemnitur. Nam suspectus et ipse ab incolis cum cæteris qui de Hispania cum illo commeaverant, habebatur; ne ille ad liberationem sui eorum excogitaret traditionem : Hispani vero ne irrogata incolis morte ad religiosum transirent regem. Quid multa? Fit intra urbem, miserabile spectaculum præliandi : utrobique cadit perfidorum caterva, utrobique prosternitur, utrobique jugulatur; et qui nostrorum gladios evadebant, armis

NOTÆ.

a F., dimicantes.

b Ms., cum victoriam, etc.

c F., antiquioribus ædificiis,

d Id., e nostris.

e Id., præventionem occisi.

f Id., patienti.

g In ms. deest nova.

h Deest et in F.

i D., vernulam.

j F., existimaretur.

k Ms. : Repletur... civitas permisto funere mortuum et cadaveribus humanorum.

l Id. : aut humanæ strages, aut subjicisse patebant animalia greges.

m Id., patientes.

n F., positi essent. Erat, etc.

o Hisp. illust., angebatur.

p Ibi deest muros.

q Ms., a suis.

TEXTUS LEGITIMUS

men color deformis, lurida pellis, horror immanis, fetor intolerabilis. Quidam etiam de ipsis jacentibus mortuis, qui lethalia exceperant vulnera mortis speciem simulabant, ut mortis evaderent causam: * cum tamen et vulneris jugulo, et famis confecti clade nec ipsi mortem evaderent, excepto uno, cui simulare mortem, vitam mercasse probatum est. *

20. Sed hæc et his similia Paulus jam tyrannidis immanitate deposita cum magno cordis suspirio fieri deplorabat, cum nec hosti resistere, nec suis posset ullo modo subvenire. Accessit tamen ad eum insultaturus illi vir quidam e sua ortus familia. Quid hic, ait, assistis? Ubi sunt consiliarii tui, qui te ad istud perduxerunt a calamitatis ludibrium? Quid tibi profuit contra tuos insurgere, cum nec tibi, nec tuis nunc valeas in tanta mortis clade prodesse? Hæc dicens insultabat illi, non tam conviciandi voto, quam amaritudinis provocatus studio. Sed cum ab illo b blandis hortaretur sermonibus, ut dolori ejus parceret, et confusio*n*i confusione*m* non adderet; tandem et ipse in gradibus marmoreis consistens, in quibus ista illi insultaturus advenerat, descensum concitum fecit, sicque in oculis ipsius Pauli circumventus a suis, jugulatus occubuit. Quibus Paulus: Quid huic c quaeritis? aiebat. Meus est, inquit, non pereat. Et ut reservaretur, frequenti vocum lamentatione orabat. Sed jam contemptui habitus, quasi et ipse continuo moriturus, audiri non poterat. Tunc omnimoda desperatio: e permotus, regalia indumenta, quæ tyran-

TEXTUS

suorum peribant. Repletur itaque civitas permixto funere mortuorum cadaveribus humanorum. Miserabile etiam funus erat in domibus: et ubi domorum abdita perlustrasses, patentes mortuos reperires: per vias k quoque et plateas urbis jacere hominum cadavera cerneres miuaci quodam vultu et ferocitate immani, tanquam essent adhuc in ipsa bellorum acie positi. Erat tamen color deformis, cutis lurida, horror immanis, fetor intolerabilis. Quidam etiam de ipsis jacentibus adhuc vivis, qui exceperant lethalia vulnera mortis, speciem mortuorum simulabant, ut mortem evadere possent.

20. Hæc et his similia Paulus fieri videns, tyrannidis ferocitate deposita, magna cordis anxietate ac miseria stringebatur: cum nec hosti resistere, nec suis posset in aliquo subvenire. Accessit tamen ad eum insultaturus illi vir quidam ortus ex familia sua. Quid hic, ait, assistis? Ubi sunt consiliarii tui, qui te ad istud perduxerunt calamitatis ludibrium? Quid tibi profuit contra tuos insurgere, cum nec tibi nec tuis minime nunc valeas in tanta mortis clade prodesse? Hæc dicens insultabat illi, non tam l conviciandi voto, quam amaritudinis studio provocatus. Sed cum ab illo blandis hortaretur sermonibus, ut dolori ejus parceret, et confusione*m* confusio*n*i non adderet; in ipsis gradibus marmoreis consistens, in

midis ambitione potius quam ordine præeunte perceperat, tabefactus deposuit. Miro occultoque Dei iudicio id agente, ut eodem die perceptum tyrannus regnum deponeret, quo religiosus princeps regnandi sceptrum a Domino percepisset. Erat enim dies illa Kalendarum Septembrium, in qua principem nostrum pridem d constabat regale assumpsisse fastigium. Hæc ergo est dies, in qua revoluti anni orbita red-eunte, irruptio patuit urbis. In hac præsumpta e a tyranno regalis deponitur vestis; in hac sanguinea infertur ultio inimicis.

21. Tertia igitur post hæc jam dies advenerat, cum Paulus ipse post noctis alta suspiria ultimum sui funus exspectat f. Facto enim mane, cum his quos assecras proditionis g suæ haberat, verbum habere cœpit, ut aut vale ultimum sibi dicerent, aut si possent, salutis suæ adhuc in aliquo consulere*n*t. Tunc Argebadus h Narbonensis ecclesiæ præsul, com-muni consilio ad principem mittitur, qui vitam ro-garet, qui offensis veniam precaretur. Nam oblati Deo hostiis, jam in ipsis vestimentis, cum quibus dominici corporis et sanguinis gratiam communionis sanctæ perceperat, i in quibus non tam mortis extrema damna excipere quam insepultum se obvolvi curaret. Quippe cui sepultura pro merito negaretur, si suæ patrationis exciperet jugulum i. Jam Argebadus au-tistes rogaturus veniam, ab eis exierat. Et ecce progressum celerem principis cum æstimabili j ag-nine pugnatorum quarto fere ab urbe milliario vi-TUDENSIS.

C quibus ista illi insultaturus advenerat, in oculis ipsius Pauli circumventus a suis, jugulatus occubuit. Paulus autem: Quid huic quaeritis? tremebundus clama-bat: meus est, dicens, ne pereat: et ut reservaretur, frequenti vocum lamentatione orabat. Sed jam contemptui habitus, quasi et ipse continuo moritu-rus, audiri non poterat. Tunc omnimoda desperatio: e permotus, regalia indumenta, quæ potius ty-rannidis ambitione, quam ordine præeunte perceperat, tabefactus dep: suit. Miro occultoque Dei iudicio id agente, ut ea die perceptum tyrannidis regnum deponeret, qua religiosus princeps regnandi scept-rum a Domino percepisset. Erat enim dies illa kalend. Septemb. in qua principem nostrum constabat regale assumpsisse fastigium. In hac ergo die ir-ruptio patuit urbis, tyrannus Paulus regalia de-posuit indumenta, et sanguinea ultio illata est ini-micis.

21. Tertia post hæc dies advenerat, cum Paulus post noctis suspiria ultimum sui funus exspectat: atque cum iis, cum quibus consilia suæ perditionis ha-buerat, verbum habere cœpit: ut aut vale sibi ulti-mum dicerent; aut, si possent, salutis suæ in aliquo consulere*n*t. Tunc Argebadus Narbonensis episco-pus communi consilio ad principem mittitur, qui vitam rogaret offensis, et veniam precaretur. Qui

NOTÆ.

* F., perduxere.

b Id., illum.

c F. male, hinc.

d F., prædictum,

e D., præscripta.

f F., exspectabat.

g Id., perditionis.

h Id. hic et infra, Argebadus.

i Ms. corrupte: Nam oblati de hostiis, nam ipsi

vestimentis quidam quod Dominici corporis et sanguinis gratiam... perceperunt, in quibus non tam... cum-na exciperent, quam insepultos se obvolvi cararent; quippe quibus sepultura... negaretur, sive patrationis exciperent jugulum. Sed nec textus noster perspicuus apparet. Planior, licet brevior Lucas Tudensis.

j F., inæstimabili.

k Ms., pro rias, habet duas.

l Id., tantum pro tam.

dens, occursurus a eidem principi de equo desilivit b, A humo prosterpitur c, veniam deprecatur. In cuius occursum princeps equum paulisper tenuit, et ut erat misericordiae visceribus affluens, et ipse illacrymans, sublevari episcopum a terra præcepit. Qui vir rursus erectus, lacrymarum singultibus interclusus, lamentabili voce aiebat: Heu! d peccavimus in caelum et coram te, saceratissime princeps. Non sumus e digni, quibus eventus pietatis tuae occurrat, quibus venia conkata subveniat; qui et promissam tibi maculavimus fidem, et in tanto prolapsionis devoluti sumus scelere. Parcat, oro, tua pietas cito, ne gladius vindex reliquias nostrorum semineces exstinguat, ne plusquam cepit mucro animas petat. Jube jam exercitum cessare a sanguine, cives civibus parcere. Parvissimi quidem evasimus gladium, sed pro parvis veniam deprecamur f. Parce ergo nostris reliquiis, ut quia jam in cæteros nostrorum emanavit jugulam mortis, saltem remaneant quibus miserearis. Si enim prohibere cito nolueris eadem, nec ipsi quidem incolæ remanebunt ad urbis tuitionem.

22. His dictis commotus religiosus princeps, in lacrymis non fuit inexorabilis. Quippe qui alto quodam cordis sui arcano sciret, sibi totum perire quidquid dicebatur periisse, si precanti veniam non præstitisset. Hæc igitur princeps precanti g viro verba respondit. Certum tene, ait, quod dixero. Victus precibus tuis, dono tibi animas quas pe-

TEXTUS TUDENSIS.

oblatis Deo hostiis, in ipsis vestimentis quibus dominici corporis et sanguinis peregerat sacramentum, principem adit rogaturus: et quarto fere ab urbe milliario principi dedit occursum inestimabili pugnantorum agmine constipato. Quem ut vidit episcopus, de equo prostravit, et humo prostratus, veniam precabatur. In cuius occursum princeps equum paulisper tenuit, et ut erat misericordiae visceribus affluens, et ipse illacrymans sublevari episcopum a terra præcepit. Episcopus autem lacrymarum singultibus interclusus, lamentabili voce dicebat: Heu! peccavimus in caelum et coram te, saceratissime princeps. Non sumus digni quibus eventus tuae pietatis occurrat. Qui et promissam tibi maculavimus fidem, et in tanto sumus prolapsionis scelere devoluti h. Parcat orationi tua pietas cito, nec gladius vindex semineces nostrorum reliquias exstinguat, nec plusquam cepit mucro animas petat. Jube jam exercitum cessare a sanguine, et civem civibus parcere: pauci siquidem evasimus gladium, sed pro paucis veniam deprecamur. Parce misericorditer nostris reliquiis, ut quia jam in cæteros nostrorum emanavit jugulum mortis, saltem remaneant aliqui quibus miserearis. Si enim cito non peperceris, nec ipsi quidem remanebunt incolæ ad urbis tuitionem.

tiisti. Non illas ultore gladio perdam. Non hodie cujusquam sanguinem fundam, nec quandoque vitam exstinguam. Quamquam talium offensa impunita non transeat. Cui venerabilis vir diutine i insistebat, ut quorum vitam sibi donasset, nullam in his jacturam ultionis exerceret. Sed princeps mox percito furore inclementior redditus: Jam ne, ait, alias atque alias conditiones mihi imponatis i, cum vitam vobis donasse sit satis. Tibi ergo soli me ex toto pepercisse sufficiat, pro reliquis vero nihil horum promitto. Ex hoc indignans quadam animi succensione efferbuit, et concita progressionem triumpho potiturus victoriae properabat: excursus legationum ante se destinans, ut nostri tandiu a bello absterent, quandiu omne robur exercitus cum principe ad capienda interiora urbis accederet.

23. Festinato tandem profectionis itinere pervenit princeps ad urbem cum terribilis pompæ exercituum admiratione. Erant enim ibi bellorum signa terrentia. Cumque sol refulisset in clypeis, gemino terra ipsa lumine coruscabat. Ipsa quoque radiantia arma fulgorem solis solito plus augebant. Sed quid dicam? quæ ibi fuerit exercituum pompa, quis decor armorum, quæ species juvenum, quæ consensio animorum, explicare quis poterit? ubi divina protectio evidenti signi ostensione monstrata est. Visus est enim, ut fertur, cuidam externæ gentis homini angelorum excubiis protectus religiosi

22. His auditis commotus religiosus princeps cum lacrymis episcopo dixit: Victus precibus tuis, dono tibi animas quas petisti, et non illas ultore gladio perdam, nec hodie cujusquam sanguinem fundam, quamquam talium offensa non transeat impunita. Cui venerabilis præsul diutine i insistebat, ut quorum sibi donaverat vitam, nullam in eis exerceret damnationis jacturam. Sed princeps mox furore commotus inclementior redditus dixit: De cætero nobis alias conditiones non imponatis, cum vitam vobis donasse sit satis. Tibi autem soli ex toto me pepercisse sufficiat; pro reliquis vero nihil horum promitto. Ex hoc m indignans quadam animi succensione efferbuit: et concita progressionem triumphum potiturus victoriae properat ad urbem capiendam.

23. Appropinquante autem principe glorioso m cum incredibili exercituum multitudine, cum sol refulisset in clypeis, gemino terra ipsa o lumine coruscabat. Erant ibi innumera bellorum signa terrentia, et ipsa quoque arma radiantia fulgorem solis solito plus augebant. Sed quid p dicam? Quæ ibi fuit exercitus pompa, quis decor armorum, quæ species juvenum, quis robur pugnatorum, quæ concordia animorum singula explicare q quis poterit? Maxime cum manifeste divina protectio affuerit r: quod ex-

NOTÆ.

a F. male, *occurus*.b Id., *desiluit*.c Id. haud bene, *prostituitur*.d Id., *En*.e Id. hic et infra corrupte, *summus*.f Ms., *venia deprecatur*.g D., *imprecanti*.h F., *diutius*, ms., *divine*: sed nos *diutine* præponitur ex ms. Lucae Tudensis, cujus meminimus interius in textu hujus columnæ.i Id., *imponitis*.j F., *visum est*.k Hisp. illustr., *voluit*.l Hisp. illust. nimis perperam *divitiæ*, pro *diutine*, hancque lectionem codicis nostri prætulimus omnibus in Juliano genuino.m Hisp. illust., *Et hæc*.n Ms., *glorioso*.o Hisp., illust., *tamen ipse*, pro *terra ipsa*.p Ms., *qui*.q Id., *quæ concordia animorum singulorum explicare*, etc.r Id., *affuit*.

TEXTUS LEGITIMUS.

principis exercitus esse, angelosque ipsos super castra ipsius exercitus volitatione suae protectionis signa portendere. Sed paulisper hæc et talia sub silentio relinquentes, suscepti operis ordinem exsequamur.

24. Cum enim in unum congregatum jam princeps sensisset exercitum, eminens ab urbe fere uno stadio positus, incredibili animi accensione permotus, disponit duces, subtegit plebes, dividit acies, et quibus modis pugnam conficerent ^a instruebat: prius tamen disposita ut pridem fuerat, virorum fortium acie, per juga montium et oram maritimam ^b, quæ Franciæ partibus conjunguntur, ut libera et expedita bellantium manus oculus decertandi præcepta ^c perficeret, quod ^d nihil adversum ab externis gentibus pensasset. Tunc electos quosque de ducibus mittit, qui et viribus et animis præstantiores essent, ut Paulum cæterosque incentores seditionum ejus a cavernis Arenarum abstraherent, in quibus se mortem fugientes absconderant. Nec mora: cum jussa factis explerent, extrahitur subito Paulus ipse cum suis ^e de abditiis Arenarum; sicque per murum depositus, viliter contrectatur. Dein omnis illa insolens multitudo Galliarum [Gallorum] atque Francorum, quæ hinc inde contra nostros pugnatura confluerat, cum immensis thesauris capta est et detenta. Cumque caterva illa perfida cum rege suo capta jam in unum consisteret, dextera lævaque astante exercitu, duo e ducibus nostris equis insidentes, protensis manibus hioc inde Paulum in medio sui constitutum innexas

^A capillis ejus manus tenentes, pedisequa illum protectione oblaturi ^g principi deferunt.

25. Quo viso, princeps protensis cum lacrynis ad cælum manibus ait: Te, Deus, collaudo. Regem omnium regum, qui humiliasti sicut vulneratum superbum, et in virtute brachii tui contrivisti adversarios meos (Ps. LXXXVIII, 11). Hæc et his similia fletibus interclusus ^h princeps aiebat ⁱ. Sed mox tyrannus idem erectis oculis ut faciem principis vidit, statim se humo prostravit, sibi que cingulum solvit: jam quidem exanimis, et nimio pavore turbatus, quid sibi accideret non attendens. Spectabile quiddam oculis erat, quomodo de tam sublimi licet prærepti ordinis culmine in hac subita humiliatione et plena jam contumelia venisset ^j. Cernere erat magnum aliquid, quam facilis ^k fuerat rerum ipsa mutatio: tam cito videres ^l dejectum, quem pridem audieras gloriosum; et quem præterita dies adhuc regem tenuerat, tam præcipitilapsu coneldere in ruinam. Impleta satis plene est in isto prophetalis illa sententia. Vidi, inquit, impium superexaltatum, et elevatum super cedros Libani. Et transivi ^m, et ecce non erat: et quæsi vi eum, et non est inventus locus ejus. Quid multa? Cum jam ante equum principis Paulus ipse, vel cæteri hujusmodi factionis capti, perductique ⁿ consisterent: Cur in tanto, ait, malo vesaniæ prorupistis, ut pro bonis mala mihi responderetis? Sed quid immorabor? Ite et eatote sub custodiis deputati, quousque censura de vobis agitur iudicii. Vivere enim vobis donabo, etiamsi non

TEXTUS TUDENSIS.

lestibus indicis patuit evidenter. Visus est enim angelorum excubiis protectus noster exercitus, et ipsos angelos super castra corusca volitatione protectionis suæ signa prætereendere. Sed paulisper talia sub silentio relinquentes, suscepti operis ordinem prosequamur.

24. Cumque in unum congregatum jam princeps sensisset exercitum, eminens ab urbe fere uno stadio positus, incredibili animi accensione permotus, disponit duces, ordinat plebes, dividit acies, et quibus modis pugnam conficerent, instruebat. Siquidem fama detulerat, quod Franci conveniebant ad auxilium perfidorum. Tunc electos quosque de ducibus mittit viribus et animis præstantiores, ut Paulum cæterosque incentores seditionum a cavernis Arenarum abstraherent, in quibus se mortem fugientes absconderant. Nec mora: cum jussa factis explerent, extrahitur subito Paulus cum sociis de abditiis Arenarum, et per murum depositus viliter contrectatur. Deinde omnis illa multitudo Gallorum atque Francorum, quæ hinc inde contra nostros pugnatura confluerat, cum immensis thesauris capta est et detenta. Deferebatur nequissimus Paulus a duobus ducibus nostris inscendentibus equis, ex utraque parte protensis manibus, hinc

^C inde ipsum per capillos tenentes, donec illum religioso principi præsentarent.

25. Quo viso magnificus princeps protensis cum lacrymis in cælum manibus ait: Te Deum regem omnium regum collaudo, qui humiliasti sicut vulneratum superbum, et in virtute brachii tui contrivisti adversarios meos. Hæc et his similia fletibus interclusus, princeps aiebat. Sed mox tyrannus idem erectis oculis ut faciem principis vidit, statim se humo prostravit, sibi que cingulum solvit, et collo suo ligavit: jam quidem exanimis, et nimio pavore turbatus, quid illi accideret non attendens. Spectabile quidem erat oculis, quomodo de tam sublimi licet prærepti ordinis culmine, in hac subito humiliatione Paulum reprobum devenisse. Erat cernere magnum, quam facilis fuerat rerum ipsa mutatio: tam cito videre dejectum quem ^o pridem viderant gloriosum: et quem præterita dies adhuc regem tenuerat, tam præcipitilapsu concluderet in ruinam. Impleta satis est in ipso prophetia quæ dicit: Vidi impium superexaltatum et exaltatum sicut cedros Libani. Transivi, et ecce non erat: quæsi vi eum, et non est inventus locus ejus. Quid multa? cum jam ante principis equum Paulus, et cæteri hujusmodi factio-

NOTE.

^a F., pugna conficeretur.

^b Id., ora maritima.

^c Id., eo decertandi prælii præcepta.

^d Id., quo.

^e Id., suis sociis.

^f D., innoxis. . . manibus.

^g Ms., oblaturum.

^h F., interclusus

ⁱ Ms., aiebat.

^j Id. corrupte: quod sibi accederet non attendens, spectabilis quidam oculis erat, quomodo de tam sublimi licet prærepti ordinis culmine in adsubito humiliatione et plebem jam contumeliam invenisset.

^k Id., facile.

^l F., videre.

^m Et transivi, etc., adjecimus ex ms.

ⁿ D., productique.

^o Ms., quam. . . viderent.

TEXTUS LEGITIMUS.

mereamini. Tunc divisos per exercitum omnes deputatis et a sollicitis custodibus tradidit b. Francorum tamen quique capti essent, digne tractari jubentur. Erant enim aliqui eorum nobilissimis parentibus geniti pro obsidibus dati. Cæteri vero aliqui ex Francis, aliqui ex Saxonibus c erant, quos omnes in unum munificentia d regali honoratos e post decimam octavamque diem, qua capti fuerant, remittit ad propria, non debere dicens victorem inclementem victis existere.

26. Primo quippe die pridie, f Kalendarum Septembrium contra Nemausensem urbem a nostris initum est bellum. Sequenti die Kalendarum Septembrium civitatis ipsius irruptio facta est. Tertio quoque die, qui fuit g quarto Nonarum Septembrium, Paulus tyrannus celebri captus detentione devincitur. Sed post hæc religiosi principis animus de reparatione irruptæ urbis sollicitus statim murorum cava reformat, incensas portas renovat, insepultis tumulum præstat, incolis ablatam prædam restituens, et exulcerata quæque publico ærario fovens. Jubet tamen thesauri omnem quam ceperant h copiam, diligentiori servare custodia, non avaritiæ quæstu illicitis, sed amore divino provocatus : scilicet ut res sacratæ Deo facilius possent secerni i, et cultibus divinis restitui. Cumulaverat enim nefandissimus ipse j Paulus peccato peccatum, dum tyrannidi adjungeret sacrilegium. Nam ut quidam sapiens dicit, nisi sacris ecclesiis intulisset spoliolum, non esset unde suum floreret ærarium. Unde factum est, ut vasa ar-

A genti quamplurima de thesauris dominicis rapta, et coronam illam auream, quam divæ memoriæ Reccaredus princeps ad corpus beatissimi Felicis obtulerat, quam idem Paulus insano capiti suo imponere ausus est : tota hæc in unum collecta studiosius ordinaret secernere, et devotissime, prout cuique competeat ecclesiæ, intenderet reformare.

27. Tertia jam post victoriam victoribus advenerat dies, et Paulus ipse onustus ferro cum cæteris consedenti in throno principi exhibetur. Tunc antiquorum more curva spina dorsi vestigiis regalibus sua colla submittit, deinde eorum exercitibus cunctis adjudicatur cum cæteris universorum judicio, ut mortem exciperet k, qui mortem principi præparasset l. Sed nulla mortis super eos illata sententia, de calvationis tantum præcipitur m sustinere vindictam. Ferebatur tamen quorundam opinio n Francos quantocius ad ereptionem capti occurrere. Sed princeps occasionem cum Francis præliandi opperens, nec solum istius causæ, sed et præteritas gentis suæ cupiens vindicare injurias sustinebat quotidie animo forti expectans illorum occursum : decertari modis omnibus parabatur o : sed cum nulli Franci p ad bellandum accederent, ipse potius q illis se occursum devoverat, nisi maturato sui cordis suorumque optimatum revocaretur consilio, ne disrupta pactionis inter utramque gentem promissio impetendi sanguinis esset occasio. Sed cum contra hos r, ut dictum est, bellum conficere moliretur, jam quarta dies efflu-

TEXTUS TUDENSIS.

nis s capti jacerent, gloriosus princeps dixit : Cur in tanto malo vesaniæ prorupistis, ut pro bonis mala mihi redderetis. Sed hic quid morabor? ite et estote sub custodiis deputatis, quousque de vobis censura judicii agitetur. Vivere enim vobis donabo, etsi non mereamini. Tunc divisos per exercitum omnes deputatis et sollicitis custodibus tradidit. Franci tamen, qui capti fuerant, benigne tractari jubentur. Erant enim aliqui eorum nobilissimis parentibus geniti : qui Paulo perfido, ut a Francis et subveniretur, erant pro obsidibus dati; cæteri u vero ex Saxonibus erant. Quos v omnes in unum munificentia regali onustos post octavam decimam diem quam capti fuerant, libere remisit ad propria, non debere, dicens, victorem inclementem victis existere.

26. Primo die Kalend. Sept. contra Nemausensem urbem a nostris inchoatum est bellum : et sequenti die civitatis ipsius irruptio facta est : tertia quoque die, quæ fuit quarto Nonarum Septembris, D civitas ipsa celebri captione devicta est. Sed post hæc religiosi principis animus de reparatione captæ urbis sollicitus statim murorum cava reformat, incensas

portas innovat, insepultis tumulum præstat, incolis ablatam prædam restituens, et exulcerata quaque v publico ærario fovens. Jubet tamen thesaurorum omnem quam ceperat copiam, diligentiori servare custodia : non illectus avaritiæ quæstu, sed amore provocatus divino : scilicet, ut res sacratæ Deo present facilius inveniri, et cultibus divinis restitui. Cumulaverat enim nefandissimus Paulus peccatis peccatum, dum tyrannidi adjunxit sacrilegium. Quia nisi sacris ecclesiis intulisset spoliolum, non illi esse videbatur, unde suum floreret ærarium. Unde factum est, ut vasa auri et argenti quamplurima de thesauris dominicis raperet; et coronam illam auream, quam divæ memoriæ Reccaredus christianissimus princeps ad corpus beatissimi Felicis obtulerat, idem Paulus insano capiti suo imponeret. Tota hæc in unum collecta jubet princeps prout cuique competeat ecclesiæ integre reformari.

27. Tertia jam post victoriam victoribus venerat dies, et Paulus onustus ferro cum cæteris complicitibus malitiæ suæ considenti in throno principi exhibetur. Tunc antiquorum more, curvata spina dorsi vesti-

NOTÆ.

a Deest in F. et.

b Id., tradit.

c Ms., Agonibus

d Id., munificenti.

e Id., onustos.

f F. non bene omisit, pridie, ut ex sequentibus patet.

g In ms. deest qui fuit.

h F. male, ceperant.

i Ms. secernere.

j F., ille.

k Ms., exciperent.

l Id., præparassent.

m D., ut præcipitur.

n F., opinione.

o Id. : Sed princeps. . . sustinebat. . . illorum occursum, cum quibus decertare modis omnibus parabat.

p Id., nullus e Francis.

q Id., prius.

r D., hoc.

s Hisp. illustr., pactionis.

t Ibi sed pro cæteri.

u Ibi post pro quos.

v Ms., quoque.

TEXTUS LEGITIMUS.

erat, ex quo et Paulum ceperat ^a, et adversæ gen-
tis occursum nihilominus sustinebat. Sed nulla hos-
tis præsumptio, nullus eventus, nulla prorsus hosti-
lis conventio monstrabatur. Quippe cum et ^b Fran-
ciæ munitissimæ urbes jam ultimum sui, ut ferebatur,
excidium deplorarent, et cives quique earum, ne
a nostris prævenirentur, relictis urbibus longe late-
que incertis sedibus vagarentur, latebrosis scilicet
vitam compendiis munientes. Nam et religiosus
princeps eminus a Nemausensi ^c urbe in plana cum
exercitu consistebat. Illic castra posuit, mira que celeritate
muro firmissimo ^d circumdedit. Ubi cum ad-
ventum hostium sustineret, subito præcurrenti nun-
tio audit unum ^e ducibus Franciæ nomine Lupum in
Beterrensi territorio hostiliter accessisse. Unde ^f
quinta jam postquam Paulum ceperat ^g die, de Ne-
mausensi urbe ^h egressus, concita velocitate cum
exercitu properans, delatas inimici nisus est præve-
nire insidias. Sed Lupus ipse juxta villam cui Aspe-
riano vocabulum fertur, regressum principis audiens,
ita terrificatus aufugit, ut exercitui duci, et dux
exercitui videretur deesse. Non enim fugiendo ⁱ, vel
ipse suos sustinuit, vel sui eum potuerunt ullo modo
assequi. Quippe quorum ita pavore dissoluta fuerant
corda, ut non tam dispersis viarum aditibus, quam
montium præruptis elapsi pariter et currentes, utpo-

te jam gladios suis immuere cervicibus cernerent,
de compendio fugæ vitam se lucrasset ^h monstrarent ^b.
Multas scilicet prædas in hac turbatione nostris exer-
cibus relinquentes, tam de hominibus qui eos se-
qui non poterant, quam etiam de jumentis sive sub-
stantiis, quæ multipliciter et ⁱ plaustris sibi adduxe-
rant suffectura. Et utique jam lecta bellantium ma-
nus a principe destinata poterat eos belligerosis in
curribus ^j assequi; sed tam sordida illorum exstitit
fuga, ac etiam tam citata finium suorum occurrerunt
latibula, ut quo fugerent, quo laterent atque consi-
stenter, nulla omnino censerentur ^k vestigia ^l reli-
quisset.

28. Unde comperto princeps, quod Lupum cum
cæteris invenire non posset ^m, placida progressionem
Narbonam contendens, urbem victor ingreditur. Ubi ⁿ
disrupta quæque Narbonensis provinciæ exesa, atque
depasta, quæ eidem terræ magnis febribus anhe-
lanti, deprædatione nostrorum et incursione appulsa
sunt, munere placat ^o, dispositione reformat, con-
ciliis instruit: Statum quoque rerum mira pace com-
ponit. Lecta illic præsidia bellatorum dimittit, radices
ab ea omnis rebellionis detersit. Judæos abegit,
clementiores urbibus rectores instituit, per quos uti-
que tanti mali placaretur offensa, et constuprata
tantis sordibus terra novo judiciorum baptismate de-

TEXTUS TUDENSIS

giis regalibus sua colla submittit. Deinde coram
exercitibus cunctis adjudicatur cum cæteris univer-
sorum judicio, ut mortem exciperet, qui mortem
principi præparasset. Sed noluit princeps eos mortis
sententia perdere, sed tantum decalvationis derisione
eos præcipit onustos ferro ad præsens sustinere vindic-
tiam. Ferebatur tunc quorundam opinio, Francos ^c
et Teutonicos ad ereptionem Pauli quantocius festi-
nare. Sed princeps non solum ob hanc causam,
verum etiam ob gentis suæ præteritis injurias vindic-
andas, cum Francis cupiebat acriter decertare, et
sustinebat quotidie animo fortiori. Sed cum nullus
e Francis ad bellandum accederet, ipse potius illis
se occursum deberat, nisi fidelitatis revocaretur
consilio: ne pacis inter utramque gentem firmata
pactio rumpere a Gothis. Sustinebat autem,
ut dictum est, eorum adventum; et jam quarta
dies effluerat ex quo Paulum ceperat; et nulla hos-
tis præsumptio, nullus eventus, nulla prorsus hosti-
lis conventio monstrabatur. Jam præterea Franciæ
munitissimæ urbes ultimum sui, ut ferebatur, exci-
dium deplorabant, et cives earum ne a nostris præ-
venirentur, relictis urbibus longe lateque incertis
sedibus vagabantur, latebrosis scilicet vitam com-
pendiis munientes. Nam et religiosus princeps
eminus a Nemausensi urbe in plano cum exercitu
consistebat. Illic castra posuit, mira que celeritate
Nemausensem urbem fortissimis muris et vallo instaurari
fecit. Ubi cum adventum hostium sustineret,
subito percurrente nuntio audit unum ex nobiliori-

bus ducibus Franciæ, nomine Lupum, in Beter-
rensi territorio hostiliter accessisse. Unde concita
velocitate egressus cum exercitu properans delatas
inimici nisus est insidias prævenire: sed Lupus ipse
juxta villam cui Asperiano vocabulum fertur, reg-
ressum principis audiens, ita territus fugit, ut exer-
citus duci, et dux exercitui videretur deesse. Non
enim fugiendo vel ipse suos sustinuit, vel sui eum
ullo modo assequi potuerunt. Quippe quorum ita
pavore dissoluta fuerant corda, ut non tam disper-
sis viarum aditibus, quam montium præruptis elapsi
(utpote jam gladium suis imminere cervicibus
cernerent) de compendio fugæ vitam se lucrasset
monstrabant: multas prædas hac perturbatione nos-
tris exercitibus relinquentes tam de hominibus, qui
eos sequi non poterant, quam de jumentis sive sub-
stantiis, quæ multipliciter innumerabilibus plau-
stris adduxerant. Et utique jam lecta bellantium
manus a principe destinata poterat eos belligerosis
incurribus assequi; sed tam velox illorum exstitit
fuga, et tam citato finium suorum occurrere latibula,
ut quo fugerent, quo laterent atque consistenter,
nulla omnino censerentur vestigia reliquisset.

28. Unde comperto princeps, quod Lupus cum
suis inveniri non posset, placida progressionem Nar-
bonam contendens, urbem victor ingreditur. Ibi quæ-
que ^p disrupta atque depasta ab hostibus fuerant, jubet
princeps sollicitè instaurare, atque Narbonensem
provinciam regia dispositione reformat, consiliis in-
struit, Judæos abjicit, clementiores rectores instituit,

NOTÆ.

- ^a F. male, ceperat.
- ^b Ms., Quippeque et, etc.
- ^c F., Nemauso.
- ^d Id., fortissimo.
- ^e Id. male, ceperat.
- ^f Id., in fugiendo.
- ^g Ms., relucrasse.
- ^h F. monstrarentur.

- ⁱ In eod deest et.
- ^j Id., excursibus.
- ^k Id., censeretur.
- ^l D., nullo. . . vestigio.
- ^m Ms., possent.
- ⁿ F., ibi.
- ^o Ms., placata.
- ^p Hisp. Illust., ibique quæ.

TEXTUS LEGITIMUS.

purgata remitteretur ad veniam. * Nam in eo quod crecta Galliarum terra solito superbiae fastus a cothurno sese b attollerat c, ita inclementiori deprædatione detrita d est, et erasa nummis, atque depasta substantiis, ut merito per hoc credatur, quidquid rubiginis seu nequitiarum contraxerat, amisisse e *.

29. Exhaustis deinde princeps Gallis, atque edomitibus f, securus directo g ad Hispaniam itinere commeavit, nullos post se Gallorum motus formidans, nullas etiam Francorum pertimescens insidias: certa h aciens neminem esse, qui aut de suis pugnas i, aut de externis gentibus patraret insidias. Tanta enim virtute animi atque constantia circumpositas j barbarorum gentes non solum non extimuit, sed contempsit; ut etiam adhuc intra Gallias positus, in locum qui *Canaba* nuncupabatur k, cuncto exercitui, quod feliciter exissent, relatione gratifica satisfaceret; omnesque ab eo statim loco absolveret. Ipse quoque Elnam l perveniens, duorum ibi dierum immoratione detentus est. Sicque exinde profectus, secundis potitus successibus Hispaniam rediit, sedemque sui solii sexto postquam inde commigraverat mense repetiit. Et tamen sub quam n celebri triumpho regiam urbem intraverit, de inimicis exultans, explicare necesse est; ut sicut ingentis ejus gloriæ

signum sæcula secutura clamabunt, ita seditionum ignominia non excidat a memoria futurorum.

30. Etenim quarto fere ab urbe regia milliario Paulus princeps tyrannidis, vel cæteri incontentores seditionum ejus decalvatis capitibus, abrasis barbis, pedibusque nudatis, sub squalentibus veste vel habitu induti, camelorum vehiculis a imponuntur. Rex ipse proditionis o præibat in capite omni confusionis ignominia dignus, et picea ex coriis p laurea coronatus. Sequebatur deinde hunc regem suum longa deductione ordo suorum dispositus ministrorum, eisdem omnes quibus relatum est vehiculis insidentes, eisdemque inclusionibus q acti hinc inde astantibus populis urbem intrantes. Nec enim ista sine dispensatione justii iudicii Dei eisdem accessisse credendum est. Scilicet ut alta ac sublimia confusionis eorum fastigia vehiculorum edoceret r sessio præ omnibus subjecta, et qui ultra humanum morem astu mentis excelsa petierant s, excelsiorem luerent consensionis t suæ injuriam. Sint u ergo hæc insecuturis reposita v sæculis, probis ad votum, improbis ad exemplum, fidelibus ad gaudium, infidis ad tormentum: ut utraque pars in contuitu x quodam sese lectionis hujus inspiciens, et quæ y rectis semitis

TEXTUS TUDENSIS.

per quos tanti mali placaretur offensa, et constuprata tantis sordibus terra novo caelestium institutionum baptismate depurata ad veniam admittatur. Statum omnium rerum mira pace composuit, et radices ab ea omnis rebellionis detersit: atque fortium bellatorum manus ibi dimisit.

29. Exhaustis dein princeps Gallis atque edomitibus, securus directo itinere ad Hispaniam commeavit: nullos post se Gallorum motus formidans, nullas Francorum pertimescens insidias: certo sciens, neminem esse principum vicinorum, qui secum audeat viribus decertare. Tanta enim virtute animi atque constantia erat fretus, ut circumpositas barbarorum gentes non solum non timeret, sed contemneret: unde adhuc intra Gallias positus in loco qui Canabat nuncupatur, cuncto exercitui, quod fortiter et feliciter egisset, relatione gratifica satisfecit, omnesque ab eo loco statim absolvit. Ipse quoque Heliam [Elnam] veniens, duorum ibi dierum moram fecit, sicque exinde profectus in z Hispaniam rediit, sedemque sui solii sexto postquam inde conmeaverat mense repetiit. Quam celebri triumpho Toletanam urbem intraverit de inimicis exultans, explicare vel in parte

necesse est, ut sicut ingentis ejus gloriæ signum sæcula secutura ** laudabunt, ita seditiosorum ignominia non excidat a memoria futurorum.

30. Etenim quarto fere ab urbe regia milliario Paulus princeps tyrannidis vel cæteri incontentores seditionum ejus decalvatis capitibus, abrasis barbis, pedibusque nudatis, induti vilissimis saccis, camelorum vehiculis imponuntur. bb Præibat a capite cc perfidorum rex ipse proditionis Paulus, omni confusionis ignominia dignus, corona picea coronatus. Sequebatur deinde hunc regem suum longa deductione ordo suorum, omnes quibus relatum est vehiculis insidentes, eisdemque illusionibus acti, hinc inde astantibus et sibilantibus populis urbem intrantibus. Nec enim ista sine dispensatione justii iudicii Dei illis accessisse credendum est: scilicet, ut alta et sublimia confusionis eorum fastigia vehiculorum edocerentur læsione [sessione] nimium dd projecta. Et qui ultra humanum morem astu ee mentis excelsa male petierant, excelsiores luerent suæ confusionis injurias. Sint ergo hæc insecuturis reposita sæculis probis ad votum, improbis ad exemplum, fidelibus ad gaudium, infidelibus ad tormentum: ut utraque pars in contuitu

NOTÆ.

a F., fastu.

b D., cothurnose.

c Ms., attollerat.

d Id., deterrita.

e Id., caruisse.

f F., domitis.

g In ms. deest directo.

h F., certo.

i Id., pugnam.

j Id. haud bene, positas circum.

k Id., nuncupatur.

l Id. et D., Helenam: ms., Hereenam.

m Id., sub quo.

n F.: vel squallentibus, veste vel habitu camelorum induti, vehiculis, etc.

o Ms. corrupte, perdictio.

p Id., coreis.

q Id., illusionibus.

r F., doceret.

s Ms., penetrant.

t Id., consensionis.

u D., sunt.

v Ms., insecutoris posita.

x F., circuitu, ms. ut nos.

y D., et quod.

z In ms. deest in, ut in Juliano genuino.

aa Hisp. illustr. perperam, subsecuta.

bb Ibi haud recte, imponitur.

cc Ms., in capite.

dd Id., in imo.

ee Hisp. illustr., fastu.

TEXTUS LEGITIMUS.

graditur, prolapsionis casus effugiat; et quæ jam ce- A cognoscat.
didit, in horum se hic semper proscriptionibus re-

• *Finit de Paulo storia.*

TEXTUS TUDENSIS.

quodam sese lectionis hujus inspiciens, et quæ rectis jam cecidit, damnatam se æternis proscriptionibus
semitis graditur, prolapsionis casus effugiat; et quæ recognoscat.

Hucusque Julianus.

NOTÆ

• D., *Finit Historia*: ms. ut nos.

INCIPIT INSULTATIO VILIS STORICI IN TYRANNIDEM GALLIÆ.

1. Libet tuis, Gallia, erroribus insultare victores, B quibus tantæ prolapsionis cladem misera pertulisti. Ubi est illa libertas tua, in qua male libera de erecto tibi fastus supercilio applaudebas? Ubi elatæ voces, quibus Spanorum vires molliores esse tuis feminis detractabas? Ubi motus? Ubi tumentes quibus • cervicicum ratione Spanorum consortia respuebas? Ubi spansa oris tui fastigia, quæ de incertis sæpe divitiis tamescebas? Ubi elata colla atque consilia, quæ suorum semper ducum semper regimina præberunt [præbuerunt]? Quid futurum esse putabas, cum tuis te operibus ipsa confoderes, manibus lacerares, consiliis everteres, fraudibus addiceres? Tuis enim operibus jaculata es, quando criminibus crimen addebas, negotiorum fraude implicata, prostibulis dedita, perjeriis mancipata, quæ Judæorum potius quam fidelium Christi amicitias insudabas. Sic enim adulterii tenens legem, honestum putabas omnè quod feceras: inter scortorum greges more pecudum lascivire, inter epulas amicos perimere, innocentes animas jugulare; simulabas enim te advenientibus gratia [Fors., gratam]: cumque virum quempiam cum conjugè et liberis hospitio recepisses, inter vina sanguinem propinabas, jugulando virum, filios aboccando, superstitem matrem assumebas in pellicatus tui ludibrio.

2. Nec tamen ista faciens, tanti immanitate facinoris non tremescis, sed super hæc omnia Judæorum consortiis animaris, quorum etiam infidelitatem, si libens attendis, jam in tuis transisse filii recognoscis, dum hi qui in te christianitatis titulo præfulgebant, ad Hebræorum probati sunt transisse perfidiam; eorum enim te semper judiciis committebas, quorum jam a Deo reprobata corda cognoveras. Et qualiter Judæorum a te poterunt infausta venerari sacraria, in quibus tam instanter salutis tuæ collocaveras curam? Agnosce misera, agnosce quid feceris. Sufficiat tibi inter febres amisisse memoriam. Nunc jam depulsa febrium labe, nutricem te scandali recognosce, fomitem mali, matrem blasphemantium, novercam infidelium, negotiorum privignam, prostibulorum materiam, prodicionibus speæum, fontem perfidie, animarum interemptricem.

• Locus corruptus.

• Fors., an aliorum sit patratum consilii, conceptio

3. Hæc enim tota ex tuis uberibus promanasse non sufficiat: nam insuper ne tantæ calamitatis flagitio aliquid videretur deesse, regem habens, alium tibi regem statuis, astu, non ordine; fraudibus, non virtute. Quæ enim ex feminis aliquando reperta est, quæ virum habens, alterius viri consortia sine sui periculo concupiscat? Tu sola tuum postponis periculo, et perfidare non metuens, perfidiæ tibi subornas sceptrum. Quis ista quæ dicta sunt, fecit? In quibus hoc primum terris famosum malum apparuit, nisi inter media uberum tuorum? Admirandus est ergo uterus mentis tuæ, quæ sub tanta criminum conceptione non crepuit, sed tanta admiratione concepti dolorem, ut tantam his nostris temporibus dolorum pepererit ubertatem.

4. Quod si asseras aliunde venisse quod ipsa susceperis, audi an tuis an aliorum si patratum consiliis: conceptione tamen fetus tui negare non poterat b. Si enim aliunde hoc accepisti, quare fovisti, ac non potius ut membrorum putribus a tuis finibus repulisti? Si autem tu genuisti, quare genita monstruosa priusquam adoluerent, non secasti [Fors., necasti]? An non potius mulieres idoneas monstra ex se genita abneccasse, virtutis erit indicium; criminis quidem, si ordinatos fetus perimerent, ordinis, si informes necarent? Quod si causeris non potuisse te virtuti ejus resistere, vel concepto fetui regnare, ubi sunt illa oris tui superba fastigia, ubi tumentes voces, ubi elati motus, superciliosus incessus, verborum ille cothurnus, quibus non tam partem Spaniæ sed totam Spaniam uni pugillo tuo ad resistendum nullo modo suffecturam esse censebas, et verbis tonantibus insonabas? Hic ergo nullis te justis vocibus excusabas, cum etiamsi armis non posses, fide potius armata persisteres, et necem ultimam inter infidelium procellas fidelior sustineres. Devoveras enim tuam voluntarie religioso principi fidem, sub divini nominis pollicitatione spondens ut hostem te suis hostibus exhiberes, et cum adversariis salutis ejus usque ad effusionem sanguinis decertares.

5. Dic ergo, quis tuorum pro fide receta occubuit, tamen fetus tui negari non poterat; aut, conceptionem... fetus tui negare non poterat.

quis de tuis fidem conservando peremptus est, quis tuorum occisurum [occidendum] se pro veritate exhibuit, quis etiam perempturum [perimendum] se pro fide optavit? Nemo tuorum fuit, apud quem pretiosior esset anima uncti sui, si infida in promisso, facilis in perjurio exortum in te infidelitatis ignem non solum non perimis, sed accendis; nec verbis tantum, sed et operibus foves. Sed hæc sunt illa tui moris signa victricia, ut hostem non ferias, civem accidas [Fors., occidas]: melius forte tibi definiens civem bello quam hostem excipere; quippe cui vires semper fuerint socios potius quam adversarios enecare. Cum nec hoc armis sed dolis potius et fraudibus agas, plus timenda sunt venena tua quam arma; plures enim fellis tui antidoto, quam armorum jaculis confodisti [Fors., confodisti].

6. Neque enim in campo tua aliquando directa contra hostem certamina vidimus, cum tamen intra domum venena tui pectoris senserimus. Vidimus præparatas acies tuas, sed pro jugulo civium, non pro necibus externorum. Quomodo tantæ crudelitatis nube crassaris, ut liberatoribus necem, defensoribus præparares ultionem? Quid tibi opus fuit fortiores provocare ad bellum, validioribus [Fors., ut validioribus] præparares excidium? Sed ista non immerito agis, quippe quæ phrenesim passa, quibus te audeas æquare non sentias. Solent enim phrenetici tunc se robustiores viribus exstimare, quando jam in ultimo defectu videtur natura ipsa consistere: sed hæc et alia faciunt non vitali sensu permoti, sed mortali dissolutione jam tabidi. Tu ergo si post phrenesim memoriam recepisti, recordari te convenit, quibus inter febres vocibus perstrepebas, vel quos habendos nescia despectui judicabas.

7. Nam ecce Spanorum exercitus post acerbissimas febres, quibus sensum amiseras, maturate tibi occurrit, nec tamen totus, sed quadam sui extrema parte collectus, vires tuas usquequaque perdomuit, colla subegit, tumentia ora contrivit; et quid valeas, quidve non valeas, melius suis gladiis, quam tuis vocibus approbavit. Quid ergo misera victoribus ducis, quæ tam miserabilis jaces sub victorum mucrone devicta? Ecce Spanorum exercitus cum ordinato principe suo te valenter edomuit, spoliis detrivit, servituti addixit. Sed nolo hunc diu semper te inclementiorem fuisse causeris, cujus tam citatis beneficiis revestiris. Cum enim justa tibi servitus pro merito deberetur, ut vere sanum caput languenti membro compatiens, redactæ tibi in servitutem libertatis hostiam donans, et veteres perfidiæ tuæ notas clementiori manu oblitterans; ante te elegit suæ sociam dignitati, quam tu penitendo ablueres maculas quas fecisti: scilicet ut quia impia temeritate libertatis perdideras titulum, testimonium reciperes gloriosum.

8. Sed quid mirum, ut hæc tibi non merenti præstiterit, qui pridem tuis periculis socium te [se] sem-

per exhibuit, et in tua expugnatione se potius expugnandum immisit? Admirandus est ergo alternantium iste partium ordo. Quanta in te crudelitas, quanta in Spanis pietas fuerit? Illi tibi pacem, tu illis dolus: illi defensionem, tu peremptionem excogitas. Illi semper ad liberationem tui cum armato tibi currebant exercitu: tu ad eversionem illorum gladios incitas externorum. Illi hostem repellendum a te aut vi aut astu definiunt: tu utroque compendio agens, et fraudibus propriis et viribus alienis contra Spanorum exercitum venis. Illi semper defensionem tui quanquam periculo sui quærebant: tu e contra non sine perditione tui eversionis contra illos præparas munimenta. Illi salutem tuam, et ubi forsam armis non currebant, pretiis emebant: tu necem illorum, quam armis patrare non poteras, muneribus definiis comparandam. Quando enim illi aut in tuis plagis alacres facti, aut in tuis mortibus aliquando lætati sunt? Quin potius si perlata nuntiorum fama aut ab hoste obsessam, aut hostium incursionem detritam eduxit, armata illico ad defensionem tui Spanorum manus se cita tamen exhibuit, et propria postponendo pericula cum hostibus tuis conflegebat. Nec enim tot interjacentibus terris duos quosque se causabatur pertulisse labores, dummodo tu statum pacis utcumque reciperes. Ecce jam notum est, quantus in Spanos [Spanis] affectus pietatis processit, quantus in te crudelitatis turbo efferbuit. Nam Spanos, quos despectui deputabas, et victores et miseratos tui experta es: illi autem tui, qui ex te viperina nativitate sunt prodiit, quid tibi nisi famam, lumen, aut gladium attulerunt? Hucusque igitur tibi insultasse sit utile, et forsam ad emolumentum salutis tibi proficeret quidquid asperiori proclamatum est verbere, ut verborum ista asperitas correptionis tuæ sit potius causa quam desperationis strophæ.

9. Restat ergo nunc, ut flebile te lamentatione intendas, quanto sis pallore deterrita [detrita], quanta macie decolorata; ut sub isto te semper humilitatis contuitu agens, sic de præteritis fornicationibus erubescas, ne in cicatricum locum sanies recrudescat, ne ulcus in sanata jam plaga appareat, ne vitiatum pulmo tumidum aliquid vel superbum emitat; sed restauratis omnibus ad statum salutis et insultasse tibi sit utile, et suasisse perdocile: ut de reliquo et sanus iste vigor memoriam teneat, et memoria ipsa jam sanior reddita motus in te omnes elati cordis abscidat. Quod et si insultantes et suadentes protervis, ut consueta es, motibus abnuis, illis te postremo versibus insultando conveniam, quibus quidam sapiens morti insultasse convincitur. Dicam ergo

Jam sine lacrymis cedis, nec carmina sentis,
Sint tibi pro gladio quæ tibi verba loquor.
Ipse tibi damnet morsus et tartara vincat,
Qui vicit mundum per crucis exitium.

Explicit insultatio vilis provinciæ Galliarum.

JUDICIUM IN TYRANNORUM PERFDIA PROMULGATUM.

TEXTUS LEGITIMUS.

1. Perfidorum denotata transgressio ideo debet acrius percuti, quo illicitis videtur ausibus quædam perpetrare. Habeant ergo confusionis propriæ signum, quibus contigit fidei violare promissum. Reportent nomen proditiōnis ad posterōs, quos indulgentia principalis fecit esse ingratos. Renotentur inter cuneos perfidorum, qui genti suæ paravere excidium, ut reportent in progenies sæculorum titulos infamiae suæ, qui eversores facti sunt patriæ: quibus ex clementia princeps dederit vivere, effusionem luminum non evadant; qui patriæ gloriam minuētes, proditiōnis notam incurrerant. Nam ecce prodidit sese in apertum campum infausta perfidia, quæ nefandorum societatem cruentis sibi met amplexibus socians, commovit ad scandalum cives, ad suorum perniciem plebes, ad eversionem patriæ gentes, ad interitum principis non solum proprias, sed externarum plebium nationes. Testis est horum quæ dicimus terra, quæ ipsorum est exterminatione detrita. Testis etiam cælum, sub quo nobis est a Deo attributum triumphale vexillum. Spontaneo enim promissionis fœderis irrupto, novum sponsionis jusjurandum constituit: quo voluntaria fidei promissione discissa, electum a Deo regem nostrum abjiceret, et maturatam illi vel patriæ perniciem exhiberet. Nam novo ritu perjurii non solum suam, sed et multorum animas populorum decepit: ita ut his illud prophetale vaticinium impleretur, quo dicitur: *Cadent in retia principes eorum a furore iræ Dei, et erit subsannatio in omnem terram*; necnon et illud, quod Isaias in talium narrat excessionibus, dicens: *Inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes et pedicas ad capiendos viros. Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plena dolo.*

2. Et hæc quidem necessario præmissa sufficiant. Nam cum nefandissimum Paulum serenissimus dominus noster Wamba rex ad vindicationem Galliæ destinaret, et ut dissidentes quosdam ad fidem suæ gloriæ matura dispositione colligeret, subito injunctum sibi negotium in contrarium mutans, non solum dissidentibus in fide persistendo non ob-

TEXTUS TUDENSIS.

1. Perfidorum denotata transgressio ideo debet acrius percuti, quo in illicitis videtur ausibus perpetrari. Habeant ergo confusionis propriæ signum, quibus contigit sacramentis violare promissum. Reportent nomen proditiōnis ad posterōs, quos indulgentia principalis fecit esse ingratos. Denotentur inter cuneos perfidorum, qui gentis suæ excidium paraverunt: ut reportent in progenies sæculorum titulos infamiae suæ, qui eversores facti sunt patriæ: quibus ex clementia princeps dederit vivere. Effusionem luminum non evadant, qui patriæ gloriam minuētes, proditiōnis notam temerarie incurrerunt. Ecce prodidit sese in apertum campum infausta perfidia, quæ nefandorum societatem cruentis sibi met amplexibus socians, ad scandalum impulit cives, ad suorum perniciem plebem, ad eversionem patriæ gentes, ad interitum principis non solum proprias, sed externarum commovit plebium nationes. Testis est horum quæ dicimus terra, quæ ipsorum est exterminatione detrita. Testis etiam est cælum, sub quo nobis est attributum a Deo triumphale vexillum. Spontaneo enim promissionis fœdere perfidus Paulus irrupto, novum sponsionis jusjurandum constituit, quo voluntaria fidei promissionis discissa electum divinitus dominum nostrum regem Bambanem abjiceret, et maturatam illi vel patriæ perniciem exhiberet. Nam novo ritu perjurii non solum suam, sed et mul-

torum decepit animas populorum; ita ut in iis illud prophetæ vaticinium impleretur, quo dicitur: *Cadent in retia principes eorum a furore iræ Dei, et erit subsannatio eorum in omnem terram.* Necnon, et illud quod Isaias in talium narrat excessibus, dicens: *Inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes et pedicas ad capiendos viros. Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plena dolo.*

2. Et hæc quidem necessario præmissa sufficiant. Nam cum nefandissimum Paulum serenissimus dominus noster Bamba rex ad vindicationem Galliæ destinaret, ut dissidentes quosdam ad fidem suæ gloriæ matura dispositione colligeret, subito injunctum sibi negotium in contrarium mutans, non solum dissidentibus in fide persistendo non obstitit, sed ipse dissidentia sui plurimos infideles effecit. In tyrannidem enim contra prædictum principem, gentem, et patriam versus, spoliavit se primo fide promissa, et pravitatis textrini sui ordiens telam, induit proditiōnis et perjurii maculam. Deinde in gloriosum principem maledicta conjecta et multimoda detractionum atque injuriarum de illo convitia protestantur. Post hæc, quod nefas est dici, regnum contra Dei voluntatem arripuit, et populos in hæc nefaria conspiratione sibi met jurare coegit, ut contra fidem glorioso principi redditam agerent, et ne-

NOTÆ.

^a F., eo.

^b D., Habeat.

^c F., contingit.

^d Id., proditiōnis.

^e Id., in.

^f Ms., in:er cunctos perfidorum nomine.

^g Id., paraverant.

^h F., propriam.

ⁱ Id., incurrant: et notat deesse in Duchesnio ab avibus ex clementia adusque incurrant.

^j F., se.

^k Id., gentem.

^l Ms., irruptit.

^m Id., regnum.

ⁿ F., In his.

^o Ms., subsannatio eorum.

^p D., Sic.

^q In F. deest et.

^r Ms., præmissis.

^s Ms., diei.

^t Ms., peducas.

^u Id., vindicationem.

^v Ibi deest in.

^x Ms., protestatur.

^y Hisp. illust., civium pro sibi met.

TEXTUS LEGITIMUS.

stilit, sed etiam ipse dissidentia sui plurimos infideles A effecit ^a. In tyrannidem enim contra prædictum principem, gentem, et patriam versus ^b, spoliavit se primum a fide promissa: et textrini sui ordiens telam, induit se perjuriæ macula ^c. Deinde in gloriosum principem maledicta conjectat, et multimoda detractio atque injuriarum de eo protestatur convicia. Post hæc, quod nefas est dici, regnum contra Dei voluntatem arripuit, et populos in hac nefaria electione sibimet jurare coegit: quo et contra fidem redditam ^d agerent ^e, et necem vel dejectionem principi exhiberent. Hunc præcipue ordinem in ipsa perversarum conditionum serie servans, ut gloriosum omnium nostrum Wambanem principem infaustum regem nominare auderet. Quod nomen utique juxta interpretationem sui ^f, infelicem significat esse. Qui tamen adhuc super ^g tyrannicæ sortis apice provocatus, provinciam omnem ^h Gallias, et partem aliquam Tarraconensis provinciæ tumultuoso sui juris imperio subdens, speciales omnium munitiones per singulas quasque civitates constituit, defensoresque in eas proprios ordinavit.

3. Hujus rei nefariæ temeritate compulsi sumus arma arripere, et tot interjacentibus terris nefandorum perfidiam insectare. Unde et ad horum conjuratorum tyrannidem protinus exstinguendam, in Tarraconensem provinciam et in Gallias pugnantes accessimus: et divina nobiscum comitante manu ad ipsas usque civitates atque castella venientes, hos

TEXTUS TUDENSIS.

cem, vel *deletionem* principi exhiberent. Hunc præcipue ordinem in ipsa perversarum conditionum serie servans, ut gloriosum dominum nostrum Wambanem infaustum regem nominare auderet. Quod utique nomen juxta interpretationem sui, infelicem significat esse. Qui adhuc insuper tyrannicæ sortis apice provocatus, provinciam omnem Gallias, et partem aliquam Tarraconensis provinciæ tumultuoso sui juris imperio subdens, speciales omnium munitiones per singulas quasque civitates constituit, defensoresque in eis proprios ordinavit.

3. Hujus rei nefariæ temeritate compulsi sumus arripere arma, et tot interjacentibus terris nefandorum perfidiam insectare. Unde ad horum conjuratorum tyrannidem protinus exstinguendam, in Tarraconensem provinciam, et in Gallias pugnantes accessimus, et divina nobiscum comitante manu ad ipsas civitates usque atque castella venientes, hos ipsos satellites defensoresque civitatum et castrorum feliciter cepimus. Nam primum ad satellites repugnantes, Barcinonam cum exercitu accedentes, Euredum, Pompeium, Guntifredum, Unulfum ^a diaconum, et Neufredum eandem civitatem vindicantes ^b

ipsos satellites defensoresque civitatum castrorumque feliciter cepimus ^c. Nam primum ad Barcinonam cum exercitu accedentes, Euredum, Pompeium, Guntifredum, Hunulfum diaconum, et Neufredum eandem vindicantes civitatem comprehendimus. Deinde ad Clausuras pervenientes, castra ipsa disposito exercitu per juga Pyrenæi montis intravimus, et vindicatores eorundem castrorum comprehendimus, id est ^d, Ranosindum, Hildegisum, Heliam, Carmenum, Maureconem, Wandemirum ^e, Dagarum, Xixanem et Luibitanem ^f. Hoc etiam more belligerosis incursibus properantes, per divisiones exercituum comprehendimus in castro Caucoliberi Leofredum et Gudrigildum ^g, atque prædictorum conjuges. Castrum quoque Lybiæ, quod est caput ^h Cirritaniæ, simili ordine properantes, ingressi sumus. Quem lacinthus episcopus cum Arangislo ⁱ in una concordantes perfidia post jus Pauli perfidi vindicabant. Sed quia idem lacinthus eundem castrum Lybiæ vindicare non potuit, nec ipse Deo fautore manus nostras evasit. Quorum omnium comprehensionem sive ^j ingressum Gallias cum idem Paulus perfidus per fugam Francorum, quos ad vindicandas Clausuras direxerat, comperisset; relicta et ipse illico ^k civitate Narbona, fugæ se præsidio dedit. Ubi etiam conservatores ipsius civitatis reliquit: Ranimirum pseudoepiscopum, Wittimirum, Argemundum, et Galtricianem primicerium ^l. Qui etiam Ranimirus viso exercitu, antequam civitas ipsa expun-

comprehendimus. Deinde ^m ad Clausuras venientes, castra ipsa disposito exercitu per juga Pyrenæi montis intravimus, et vindicatores eorundem castrorum comprehendimus, id est, Ranosindum, Hildegisum, Heliam, Carmenum, Vademirum, Diagerum, Cixanem, et Liubanem. Hos etiam belligerosis incursibus properantes comprehendimus in castro Caucoliberi, id est Leufredum et Gudrigildum, atque prædictorum conjuges. Castrum quoque Libiæ, quod est caput *Ceretaniæ*, simili ordine properantes ingressi sumus, quoniam lacinthus episcopus ⁿ cum Arangislo in una concordantes perfidia post Pauli perfidi vindicabant. Sed quia idem lacinthus idem castrum Libiæ vindicare non potuit, nec ipse Deo fautore manus nostras evasit. Quorum omnium comprehensionem, sive ingressum nostrum Gallias, cum idem Paulus perfidus per fugam Francorum, quos ad vindicandas Clausuras direxerat, comperisset, relicta et ipse civitate Narbona, fugæ se præsidio dedit, *relictis ibi etiam conservatoribus* civitatis ipsius, scilicet Ranimirum pseudoepiscopum, Wittimirum, Argemundum et Galtricianem primicerium. Qui etiam Ranimirus viso exercitu, antequam

NOTÆ.

^a F., *dissidentes plurimos sibi fideles effecit.*

^b Id., *vertens.*

^c Id., *maculam.*

^d D., *sibi redditam.*

^e F., *gerent.*

^f D., *juxta interpretatio sui.*

^g Id., *insuper.*

^h In ms. *deest omnem.*

ⁱ F., *male cepimus.*

^j D., *itidem.*

^k F., *Wandamirum.*

^l Ms., *Liuvanem.*

^m F., *Guidrigildum*

ⁿ Ms., *aput.*

^o F., *Arangislo.*

^p Ms., *suæ.*

^q In eod. *deest illico.*

^r Ms., *primicerium*

^s Hisp. *illust., Gutrifredum, Arnulfum.*

^t Ms., *vendicantes.*

^u Hisp. *illust., Dein.*

^v Ibid., *ipse pro episcopus.*

TEXTUS LEGITIMUS.

gnaretur, fugam petiit ^a. Sed mox in Beterrensi territorio comprehensus, nostras non effugit manus. Unde cum prædictos Wittimirum et Argemundum laicos, sive Gultricianem primicerum Narbonam vindicantes, et contra nos acriter dimicantes cepissemus ^b; Agatensem civitatem imperio gloriosi ^c nostri domini subegimus ^d, comprehendentes in ea Wilesindum ^e episcopum, Aragiscum, et Ranosindum ^f germanum Wilesindi episcopi.

4. Cumque post hæc divinis judiciis adjuvantibus ad expugnandam Magalonensem civitatem accederemus, simul duorum exercituum navale, et terrenum bellum ^g Gumildus episcopus cum ^h prævidisset, statim eandem civitatem reliquit, et fugam appetens, Nemausum se cum Paulo perfido contulit. Cumque hanc ipsam Magalonensem civitatem defensoresque ejus gloriosius cepissemus, statim usque in Nemausum post perfidum Paulum sociosque suos pugnaturi pervenimus. Ibi se idem Paulus non solum suorum perfidorum fretus audacia, sed etiam ⁱ Francorum auxilio munitus, ad dimicandum contulerat. Quo in loco instantissime pugnans, et in perfidiæ temeritate perdurans, tandem divinis judiciis nostrisque armis eadem civitate irrupta, victus captusque detentus est Paulus. Ejus etiam socios commemorari necesse est, quos et pugnantes ^j contra nos in eadem civitate ^k dure pertulimus, et qui tan-

diu ejus perfidiæ instantissime adhæserunt, quandiu cum ipso nefandissimo caperentur: id est ^l, Gumildus episcopus, Friusclus ^m, Flodarius, Wistrimirus, Ranemundus, Adosindus, Adulfus, Maximus, Joannes, Clerium, Anvarnus, Aquilinus, Odofredus, Iberius, Joannes, Mosamius ⁿ, Amingus, Virimar, Eumericus, Transemirus ^o, Bera, Ebrulfus, Recaulfus, Cottila ^p, Guldramus ^q, Liuba, Ranila, et Ildericecellus ^r, excepta vulgi multitudine, vel Francorum, quæ multiplex in eadem civitate comprehensa est.

5. Hic igitur sceleratissimus Paulus, dum convocatis adunatisque omnibus nobis, id est ^s, senioribus cunctis palatii, gardingis omnibus, omnique palatino officio, seu etiam astante exercitu universo in conspectu gloriosi ^t nostri domini, cum prædictis sociis suis judicandus assisteret, sic prædictus princeps sub præmissa conjurationis interpositione eum allocutus est, dicens: Conjuro te per nomen omnipotentis Dei, ut in hoc conventu fratrum meorum contendas mecum judicio, si aut te in aliquo læsi, aut occasione qualibet malitiæ nutriti ^u, per quod excitatus hanc tyrannidem sumeres, vel hujus regni apicem suscipere attentares.

6. Mox idem nefandissimus Paulus voce clara testatus est, dicens: Per Deum, quia neque a gloria tua læsum me esse sensi, neque a vobis aliquid mali

TEXTUS TUDENSIS.

civitas ipsa expugnaretur, petiit fugam. Sed mox in Beterrensi territorio comprehensus, nostras non effugit manus. Unde cum prædictos Victimirum, et Argemundum laicos, sive Galtritionem primicerium Narbonam vindicantes, et contra nos acriter dimicantes cepissemus, Agatensem civitatem imperio gloriosi domini nostri subegimus, comprehendentes in ea Vilesmundum episcopum, et Arangiscum, et Ranosindum germanum Vilesmundi episcopi.

4. Post hæc cum divino judicio adjuvante ad expugnandam Magalonensem civitatem accederemus, cum duobus exercitibus, navali scilicet et terrestri, Gumildus episcopus statim eandem civitatem reliquit, et fugam petens, Nemausum se cum Paulo perfido contulit. Cumque hanc ipsam Magalonensem civitatem defensoresque ejus gloriosius cepissemus, statim usque in Nemausum post prædictum Paulum sociosque suos pugnaturi pervenimus. Ibi se idem Paulus, non solum suorum perfidorum fretus audacia, sed etiam Francorum munitus auxilio ad dimicandum contulerat. Quo in loco instantissime pugnans, et in perfidiæ temeritate perdurans, tandem divinis judiciis nostrisque armis eadem civitate irrupta victus captusque est Paulus. Ejus etiam ^v socios commemorare necesse est, quos et pugnantes contra nos in

eadem civitate dure pertulimus, et qui tandiu ejus perfidiæ instantissime adhæserunt, quandiu cum ipso nefandissimo caperentur: id est, Gumildus episcopus, Friusclus, Frodarius, Witimirus, Ranemundus, Adosindus, Adulfus, Maximus et Gotila; excepta vulgi multitudine Francorum rel Saxonum, quæ in eadem civitate comprehensa est.

5. Hic igitur sceleratissimus Paulus, dum convocatis adunatisque omnibus nobis, id est ^w senioribus cunctis, et palatii gardingis omnibus omnique palatino officio, seu etiam astante exercitu universo in conspectu regis gloriosi nostri domini cum prædictis ^x sociis suis judicandus assisteret, sic prædictus princeps super præmissa conjurationis interpositione eum allocutus est dicens: Adjuro te per nomen omnipotentis Dei, ut in hoc conventu fratrum nostrorum contendas mecum judicio: si aut te in aliquo læsi, aut occasione cujuslibet malitiæ, tibi malum nutriti, per quem excitatus hanc tyrannidem sumens, hujus regni apicem suscipere attentares.

6. Mox idem nefandissimus Paulus voce clara testatus est dicens: Per Deum, quia neque a gloria vestra sensi me esse læsum, neque a vobis aliquid pertuli, sed tantum boni in me impartiri jussit clementia vestra, quod percipere nullatenus merui.

NOTÆ.

^a F., appetiit.

^b Id. male, cepissemus.

^c Id., gloriosissimi.

^d Id., subjugavimus.

^e I non habet asteriscis inclusa.

^f In ms. deest bellum.

^g In eod. deest cum.

^h F., etiam et.

ⁱ D., expugnantes.

^j Id., eandem civitatem.

^k Id., itidem.

^l Ms., Frugiscus

^m F., Mosimus.

ⁿ Ms., Wazimar, Cuniericus, Trasericus.

^o F., et Cottila.

^p Ms., Guldramirus.

^q F., Idericellus.

^r D., itidem.

^s F., gloriosissimi.

^t Ms., occasionem quamlibet... tibi nutriti.

^u Hisp. illustr., et pro etiam.

^v Ibi deest nobis, et pro id est, legit. ibidem.

^w Ibi, e prædictis.

TEXTUS LEGITIMUS.

pertuli: sed tantum boni in me impertiri ^a jussisti, quod percipere omnino non merui. Ego tamen diaboli instinctu provocatus id feci. Similiter jam dicti socii sui quesiti sunt, et omnes similiter responderunt. Unde prolata ^b sunt conditiones, ubi spontanea promissione in electione gloriosi nostri domini Wambani regis ipse nefandissimus Paulus, vel socii sui una pariter nobiscum consenserunt, et inviolabiliter se ei vel patriæ fidem observaturos sub divini numinis sponsione ^c testati sunt, quas etiam manus suæ subscriptionibus notaverunt. Quibus conditionibus reseratis atque perlectis, ad confusionem perfidiæ ipsorum subscriptio manus ^d eorum in ipsis conditionibus eis aspicienda ostenditur. Post hæc aliæ conditiones ad quas ipse perfidus Paulus populum sibi jurare fecerat, relectæ sunt, in quibus iste ^e impietatis et crudelitatis ordo servatus est, ubi ipsi Paulo omnes socii sui sub isto ordine juraverunt, ut et fideles illi essent, et unanimiter cum eo ^f contra gloriosum ^g dominum nostrum Wambanem regem ^h pugnarent, atque in dejectionem ejus vel periculum usque ad effusionem sanguinis dimicarent, vel contra eos qui eundem dominum nostrum defendere voluissent. Infaustum regem jam dictum gloriosum dominum nostrum Wambanem, ut supra præmissum est, in ipsis conditionibus nominantes, et cætera detestanda, quæ in ipsis conditionibus reperiuntur scripta.

7. His excursis atque perlectis, canonum est prolata sententia ex concilio Toletano æra lxxv ⁱ, ubi ad locum sic dicit: *Quicumque amodo i ex nobis vel* **C**

TEXTUS TUDENSIS.

Ego tamen diaboli instinctu provocatus id feci. Similiter jam dicti socii sui quesiti sunt, et omnes similiter responderunt: unde prolatae sunt conditiones, ubi spontanea promissione in electione gloriosi domini nostri Bambæ regis ipse nefandissimus Paulus cum sociis suis una pariter nobiscum consenserunt, et inviolabiliter se illi et patriæ fidem observaturos esse sub divini numinis sponsione testati sunt, quas etiam sponsiones manus suæ subscriptionibus notaverunt. Quibus conditionibus perlectis, quas ipsi maligne resecurant, ad confusionem perfidiæ ipsorum subscriptio manus eorum in ipsis conditionibus eis aspicienda ostenditur. Post hæc aliæ conditiones ad quas ipse perfidus Paulus populum sibi

tolius Hispaniæ populis qualibet conjuratione vel studio sacramentum fidei suæ, quod pro patriæ gentisque Gothorum statu vel conservatione regis salutis pollicitus est, temeraverit, etc. Deinde legis est relata sententia, in libro II, tit. I, æra VI, ubi ad locum sic dicit: *Quicumque ex tempore reverendæ memoriæ Chintilani principis usque ad annum Deo favente regni nostri secundum, vel amodo et ultra, etc. Cujus sacri canonis præceptione instructi, non ultra nobis est dubitandum, ut illos paveamus juxta legis hujus sententiam, et in corpore et in rebus temporalibus punire censura, quos jam Patres illi perpetuo anathemate tam terribili judicio damnaverunt* ^l in anima. Ob hoc secundum late legis edita ^m, hoc omnes communi definivimus sententia, ut idem perfidus Paulus cum dictis ⁿ sociis suis morte turpissima condemnati interirent. Qualiter casum perpetuæ perditionis videntur ^o excipere, qui et eversionem meditati sunt patriæ, et principis interitum conati sunt eximere. Quod si forsitan ^p eis a principe condonata fuerit vita, non aliter quam cæulis luminibus reserventur ut vivant. Res tamen omnes ejusdem Pauli sociorumque ejus in potestate gloriosi nostri Domini persistendas esse decernimus. Qualiter quidquid de his agere, vel judicare elegerit serenitatis suæ clementia, potestas illi indubitata permaneat: ut seditiosorum nomen funditus a terra dispereat, et lugubrem eorum memoriam his titulis denotatam ^q securura sæcula imitari refugiant. *

Explicit feliciter.

jurare fecerat, relectæ sunt. In quibus iste impietatis, et crudelitatis ordo servatus est, ubi ipsi Paulo omnes socii sui sub isto ordine juraverunt, ut et fideles illi essent, et unanimes cum eodem contra gloriosum dominum nostrum regem Wambanem pugnarent, atque in dejectionem ejus vel periculum usque ad effusionem sanguinis dimicarent; vel contra eos qui eundem regem defendere voluissent. Infaustum jam dictum regem gloriosum Wambanem (ut præmissum est) in ipsis conditionibus temerarie reperitur scriptum.

7. His excursis atque perlectis, canonum est prolata sententia ex concilio Toletano, qualiter debeant puniri hujusmodi transgressores.

NOTÆ.

^a F., *impertire.*
^b Id., *perlata.*
^c Ms., *corrupte sponte.*
^d Id., *manibus.*
^e F., *istius.*
^f Id., *cum eodem.*
^g Id. non habet *gloriosum.*
^h Id. post *regem*, addit *cum eo.*
ⁱ D., *æra xxv*; sed tam hic quam cæteri errore laborant, cum legendum esset, *æra lxxi*. Sanctus Julianus hæc scribens refert sese ad can. 75 concilii Toletani IV, anno 633 habiti seu æra 671, cujus canonis sunt verba hic allata.
^j In F. deest *amodo.*
^k Lex hæc est VII lib. II, tit. I, legum Wisigothor.; sed quid significet Julianus per *æra VI*, haud mente

D complectimur, nisi velit intelligere æram 676 (ann. 638) in qua celebrata fuit synodus Toletana VI, sub Chintilane rege, ubi canone 42 et 48 in confugientes ad hostes, et in salutem principis machinantes eadem sententia indicitur ac ea quam intinuat lex, nimirum sententia capitalis, vel oculorum effossio. Auctor legis videtur esse Reccesvinthus, qui ab anno 649 usque ad 672 solus et cum ejus patre regnum obtinuit.

^l F., *damnare.*

^m Id., *dicta.*

ⁿ Id., *cum jam dictis.*

^o Id., *videantur.*

^p Id., *forsan.*

^q D., *devotatam.*